

TÜRK FOLKLO ARASTIRMALARI

OCAK 1970

İÇİNDEKİLER :

Türklerde Yüzcürlüğü ve Ağırık	İhsan HİNÇER
Tür mü, Biçim mi ?	Hikmet DİZARDAROĞLU
Kadirli Aşağı ve Yukarı Karakütük'te Tekerlemeler	M. GÜVER
Türk Halısında Küflü Yazılar	Çetin KARAMANBEY
Kazan Han'ın Evi'nin Yağmalanması	Cahit ÖZTELLİ
Atasözleri ve Deyimler Üzerine İki Kitap	Muzaffer UYGUNER
Madik Atmak Deyimi Dolayısıyla	Kerim YUND
Van'da Köse Oyunu	Vahap KAYA
Mallık Aksel'in Retrospektif Resim Sergisi	Bora HİNÇER
"Türk Halk Bilmeceleri"	Saim SAKAOĞLU
Karaözü Köyü Düğünlerinde Kına Gecesi	Kemal İŞİKOĞLU
Erzurum Mânileri (1)	Ümran TANALP
Çorum Halayı	Mustafa SUCUOĞLU
Bir Erzurum Masalı : Felek	Mehmet SÜRMEİİ
Arpaçay Atasözleri	Saim TAŞDEMİR

BİZE GELEN KİTAPLAR

SAYI : 246

KURUŞ : 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ

19 Mart 1970

Devlet Mühürü

TÜRK FOLKLOR ARASTIRMALARI

OCAK 1970

İÇİNDEKİLER :

Türklerde Yüzcümlüğü ve Ağrlık	İhsan HİNÇER
Tür mü, Biçim mi ?	Hikmet DIZARDAROĞLU
Kadirli Aşağı ve Yukarı Karakütük'te Tekerlemeler	M. GÜVER
Türk Halısında Küfl Yazılar	Çetin KARAMANBEY
Kazan Han'ın Evi'nin Yağmalanması	Cahit ÖZTELLİ
Atasözleri ve Deyimler Üzerine İki Kitap	Muzaffer UYGUNER
Madik Atmak Deyimi Dolayısıyla	Kerim YUND
Van'da Köse Oyunu	Vahap KAYA
Malik Aksel'in Retrospektif Resim Sergisi	Bora HİNÇER
"Türk Halk Bilmeceleri"	Saim SAKAOĞLU
Karabüzü Köyü Düğünlerinde Kına Gecesi	Kemal İŞİKOĞLU
Erzurum Mânileri (I)	Ümran TANALP
Çorum Halayı	Mustafa SUCUOĞLU
Bir Erzurum Masalı : Felek	Mehmet SÜRMEİ
Arpaçay Atasözleri	Saim TAŞDEMİR

BIZE GELEN KİTAPLAR

SAYI: 246

KURUŞ: 125

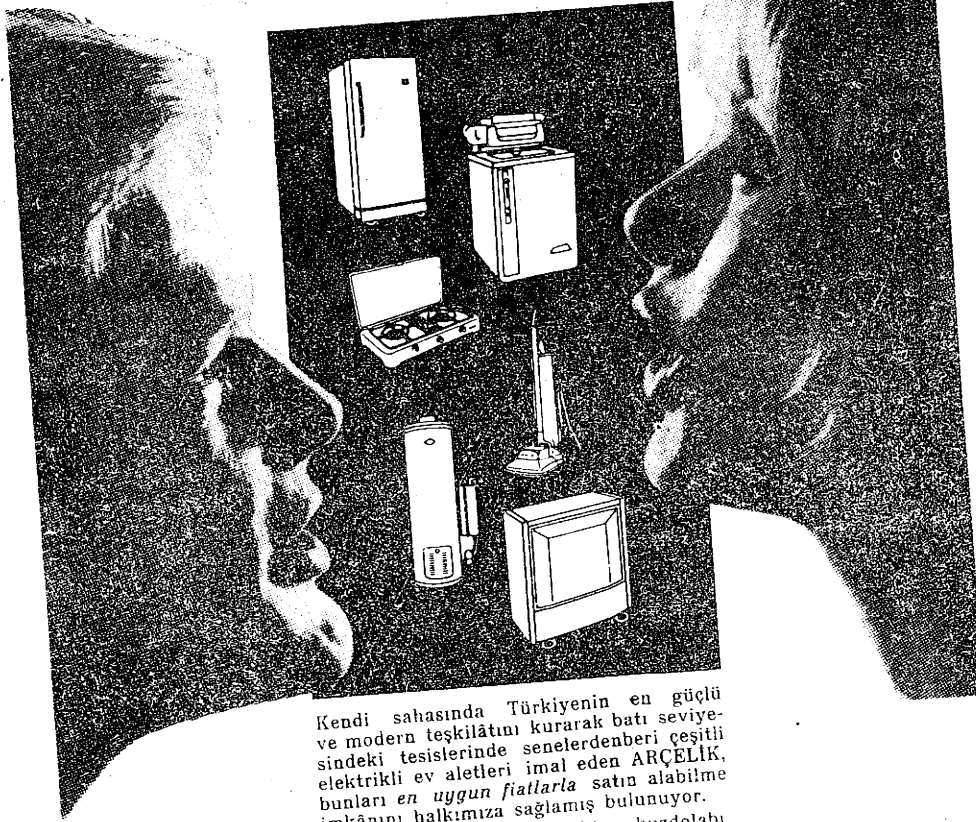
İSTANBUL'DA ANKA YAYINEVİNE HALKI KÜLTÜRÜ BİREMSİ

Yuvarızda

ARÇELİK

rahatlığı

Kendi sahasında Türkiye'nin en güçlü ve modern teşkilatını kurarak batı seviyesindeki tesislerinde senelerdenberi çeşitli elektrikli ev aletleri imal eden ARÇELİK, bunları en uygun fiyatlarda satın alabilme imkânını halkımıza sağlamış bulunuyor. Eskiden vitrinlerde seyredilen buzdolabı, çamaşır makinası, süpürge, gaz sobası, ARÇELİK'in seri imalat imkânları sayesinde bugün en mütevazı Türk yuvasında dahi sevinçle kullanılıyor... Türk halkının mutluluğunu sağlıyor.

ARÇELİK

(Yeni Ajans : 404 - 1)

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

KURULUŞU : AGUSTOS 1949
AYDA BİR DEFA İSTANBUL'DA ÇIKAR HALKBİLGİSİ DERGİSİ
SAHİBİ : İHSAN HİNÇER

OCAK 1970

YIL : 21 — CİT : 12

NO. 246

Türklerde Yüzcümlüğü ve Ağırılık

Yazan : İhsan HİNÇER

Türk aile yapısı, soyu sürdürmek temeline dayanır. İslâm'da olduğu kadar, Türk geleneklerinde de kadına büyük yer ve değer verilir. Kadın, ailenin temel taşıdır. Kadın büyük bilim adamlarının, büyük kahramanların, bulunduğu gevrede sevgi ateşini yakan insanların anasıdır. Kadın bütün bunların yanında yuvasının dişi kuşudur. Erkeğinin her çeşit derdi ve neşesinin ortağıdır. Evin dirliği ve düzeni kadının varlığıyla mümkün olabilmektedir.

Türk toplulukları, yeni kurulan bir yuvarın ayakta kalması için de büyük çaba gösterir. Yeni kurulacak bir yuvarın kimseye muhtaç olmayacak şekilde sağlam bir yapıya sahip olması için kız tarafı erkek tarafından bir ağırılık, bir başlık ister. Erkek tarafının vereceği bu ağırılıkla, kızın çehizi hazırlanır. Altın beşbirlik, altın ve takılar, gelecek kötü günlerin ihtiyat akçeleri olur. Süs olarak gelinin göğsünü bilek ve parmaklarını bezler. Çehiz Sandığına ve evinde yüz ağırtır.

Gelinin arkada kalan kız kardeşlerinin çehizlerinin hazırlanmasında, erkek kardeşlerinin mutlu bir yuva kurlmalarında rol oynar.

Kız evlât sahipleri kızlarını evlendirirken, tarlalarını satın savmaktan, felâkete uğramaktan, bu sebeple de yurd ve yuvalarını terkedip yaban illere gitmekten kurtulur.

Başlık ve ağırılık, Türklerin kadına verdikleri yüce değerlerin en büyük belgesidir. Batı'da kadına değer verildiği öne sürülürken, başlık ve ağırılık bedelini drahoma namı altında erkek tarafına bizzat kız tarafı veya kız öder. Bu durum, kadına Batı'da değer verildiğine bir işaret olarak da maksat dışı kullanımlar bulunabilir.

riddiyeden başka bir şey değildir. Demek, kadına, dolayısıyla her anaya en büyük değeri Türk Toplumunu vermektedir. Kadın kendisine biçilen başlık ve ağırılık parasıyla ne denli değerli bir varlık olduğunu kendisi de anlar. Nefsine itimadı artar.

Başlık ve ağırılık parasıyla yeni yuvalar senelenir. Hele, bir kıtlık, bir yangın, bir samı yeli estiği zaman, başlığın mânası daha iyi ortaya çıkar. Ailenin yok olmasını, tarlanın, damın, bağın ve bahçenin satılıp savrulmasını, bu başlık parası önler. Gelin, başlık ve yüzcümlüğü olarak göğsüne, bileğine, parmaklarına ne takılmasa, hepsini çıkarır erine verir. Böylece kurak yıllar, yangınlar, felâketler bu mutlu yuvaları yıkamaz. Başlık ve yüzcümlüğü, bir sihirli el gibi o felâket yıllarının bir kurtarıcısı olur.

İşte, her Türk geleneğinde nasıl bir hikmet saklıysa, başlık ve yüzcümlüğü geleneğinde de böyle bir tecrübenin genelleşmiş sağduyusu bulunmaktadır.

Bütün insanlık gibi, bütün aileler de bir gelişim içindedir. Bu günün gelini, yarının kaynağı, bugünün damadı da yarının kaynatıcısıdır. Ailenin ve yuvarın bekası için bugün başlık alan bir aile reisi yarın başlık parası verecektir. Demek oluyor ki, yeni yuvaların eksiksiz kurulması ve uzaktaki kötü günlerin zararsız karşılanması için verilen emekler, yine bir emekle karşılanacaktır. Dolayısıyla bir çeşit imce Türk Ailesinin bünyesini sağlam tutmak için devamlı bir şekilde sürdürülüp gitmektedir.

Her kaidenin istisnaları vardır. Başlık pa-

Tür mü, Biçim mi ?

Yazan : Hikmet DİZDAROĞLU

Gazi E. E. Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni

Türk halk şiirinin çeşitli dallardaki ürünlerine ilişkin, epeyce metin vardır elimizde. Dağınık da olsa, bunlardan yararlanma olanağı vardır yine de. Ancak, Türk halk şiiri ürünlerinin yapıları, kuruluşları, nitelikleri üzerinde derinliğine incelemelerden yoksunuz. Edebiyat kitaplarında ya da kimi yapıtlarda halk şiirinin yapı, konu, biçim ve tür özelliklerine değinen bir takım açıklamalar görülmekteyse de, bunlar, doyurucu olmaktan uzaktır; belirli sınırların ötesine geçilememiştir.

Biz, bu eksikliği ve bunun doğurduğu gereksemeyi düşünerek, **Türk Dili** dergisinin **Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı** için, **Halk Şiirinde Türler** adlı, oldukça geniş bir inceleme hazırladık. Hem dergide (1), hem de kitap biçiminde (2) yayımlandı. İncelememiz, okurların sınırları aşarak, halk edebiyatıyla uğraşan araştırmacıların, türkologların da ilgisini uyandırdı; yurt içinden ve yurt dışından birçok mektup aldık. İçlerinde, konuyu neden daha geniş tutmadığımızı soranlar vardı. Haklıydılar belki. Fakat hemen belirtelim ki bir zorunluluktan doğmuştu bu. Bir derginin özel sayısında daha fazla yayılıp saçılmak olanağı yoktu elimizde. Özel sayının oylumunu dikkate alarak en gerekli olanlarıyla yetindik. İncelememiz, aslında çok daha geniştir; okurların sorduklarını kapsadığı gibi, halk şiirinin başka sorunları da gözden geçirilmiştir. İleride, kitabımızı kendi adımıza bastırma olanağına kavuşursak, kısıtlanan bölümleri de, okurların dileklerini göz önünde tutarak, kitabımıza alacağız.

Bu, hiç bir zaman asıl ve genel prensipi zedeleyemez. Çirkin yayınlar, Türk Aile Yapısını bilimyenler tarafından kandırıcı bulunabilir. Biz bu istirmarcıları kınanmakta, Türk sosyal hayatını, halk yaşayışını bilmemekle ve tanınamakta itham ediyoruz. Bu yüce geleneğin, daha nice nice yuvaları kurak geçen yılların kitlelerinden kurtardığımız, felâketleri hissedilmeden geçiştirdiğini ve yıkılacak binlerce yuvayı ayakta tuttuğunu görür gibi oluyoruz.

Halkbilim ve halk edebiyatı üzerindeki bilimsel çalışmalarını yakından izlediğimiz Sayın Pertev Naili Boratav da incelememizle ilgilenen bilim adamlarından biridir. Son çıkan bir kitabında, **Halk Şiirinde Türler**'i “etraflı, dolgun inceleme” olarak nitelendirmekte ve “Hem çeşitlenmeler, hem de örnekler üzerinde bilgilerini tamamlamak isteyenlere” salık vermektedir. Fakat, Sayın Boratav, bir görüşümüze katılmamakta, bizi “önyargı” ile yola çıkmış göstermektedir (3).

Bilim, edebiyat, sanat alanlarında kesinliğe varmamış konular vardır; türlü görüşler öne sürülür bu kesinleşmemiş noktalar üzerinde. Birbirine karşıt olan düşünceler, işlene işlene, giderek, aydınlık getirir konuya ve doğru'ya ulaşılır sonunda. Önceki çalışmalar hazırlamıştır doğru'ya varan sonucu. Bundan ötürü, başlangıçtaki görüşler ne denli eksik, hatta tutarsız olursa olsun, küçümsenemez hiç bir zaman, ve aykırı görüşleri öne sürenler “önyargı” ile suçlandırılmazlar.

Bunun bir yığın örneğini buluyoruz Sayın Boratav'ın kitabında. Sözelimi gölge oyununun Türkiye'ye girişi sorunu. 1941 yılına dek, gölge oyununun, Çin - Orta Asya - İran yoluyla Türkiye'ye geçtiği kanısı bilim adamlarınca “benimsenmişti”. Alman oryantalisti Theodor Menzel bu kanının yanlışlığını ilk ortaya koyan kişi oldu. Eskilerin aldığı, hayal sözcüğüne yüklenen anlamdan doğuyordu. Karagöz'ün tarihi ile uğraşanlar, metinlerde rastlanan hayal sözcüğünü gölge karşılığı aldıkları için yanlış, “Eski kaynaklarda kullanılan kelimelerin yanlış yorumlanması sonucu, gölge oyununun, Çin'den Moğollar aracılığı ile, Orta Asya Türklerine ve İran'a, oradan da Osmanlı ülkesine geldiği”ni sanmışlardır (4). Bu durumda, daha önce, Theodor Menzel'in ortaya koyduğu gerçeğin tersini savunmuş olanlar “önyargı” ile mi hareket etmişlerdir? Böyle bir şey düşünülemez elbet; belgeleri yorumlayanlar yanlışlardır sadece, “önyargı” söz konusu değildir.

Sayın Boratav'ın bizimle paylaşmadığı kanı, “Halk şiirinde nazım biçimi yoktur, tür vardır”, türüyle özlettiği yargıdır. O, bu kanımızı bir “önyargı” sayıyor; “biçim ve tür sorunlarını birbirine karıştırdığımızı”, “çok kez tür kavramı altında biçim sorunları üzerinde” durduğumuzu söylüyor. Sayın yazar bu yargılarında hem haklı degillerdir, hem de acele etmişlerdir. Halk şiirinde tür kavramına ilişkin satırlarımız gözlerinden kaçmış olacak. Çünkü bu satırlarda, kuşkuyla dağıtacak yanıtı bulacaklardı. Konuya ışık tutması bakımından, yazımızın ilgili paragrafını buraya almayı yararlı görmekteyiz :

“Halk şiirinde, belirli kurallara bağlı nazım biçimleri yoktur. Divan şiirinde görülen ve her biri ayrı bir düzende olan biçimler, halk şiiri için söz konusu değildir. Halk şiirinde nazım biçimleri değil, türler vardır. (...)

Cönklerde **koşma**, **semâi**, **destan**, **türkü** başlıklarını taşıyan parçalar, sınırları kesinlikle belirlenmiş, kesin anlamlı, düzenleri belli nazım biçimleri sanılmamalıdır. Divan şiirinde **gazel**, **mesnevi**, **rubai**, **müstezat** gibi nazım biçimleri değişmez kurallara bağlıdır ve divan şairi, bu kurallara uymak zorundadır. Halk şiirinde ise, böyle bir duruma rastlanmaz. Sazşairleri için önemli olan, bir örneğe uygun deyişler söylemek değil, irticalin gerektirdiği hava içinde duygularını hiç bir kurala bağlı olmaksızın, dile getirmektir. Cönklerde **koşma**, **destan**, **türkü**, **türkmani**, **varsâğı** diye adlandırılan parçalar, her zaman aynı yapıda ve biçimde değildir. Sözelimi, yedi heceli bir parçaya **koşma**, sekiz heceli bir parçaya da **türkü** denildiği görülür. Bu olay, halk şiirlerinin adlandırılma nedeni bilinmezse, insanı yanıltabilir. Oysa aslında ya. nitelci bir durum yoktur.” (5).

İlkin **tür** ve **biçim** terimleri üzerinde anlaşmak gerek. Çünkü konunun can alıcı noktası budur.

Doğa bilimlerinde **tür**, **cins**'in ayrıldığı bölümler demektir. Edebiyatta ise **tür** kavramının kapsamı daha geniştir; “belirli çerçeveler anlamına gelir.” (6). **Tür** edebiyatta, **biçim** gibi, sıkı kurallar çemberi içine alınmamıştır.

Halk şiirinde **tür** deyince biz, yüzyıllar boyunca kuruluşu, yapısı, ezgisi hiç de-

ğişmemiş, örnekleri birbirinin tıpkısı olan ürünleri anlamıyoruz. Böyle ürünler yoktur çünkü, Halk şiirinde **tür**, belgelerin verilerine göre, **nitelik bakımından andırışları olan, ama alt dallarında çeşitlenmeleri görülen edebi ürünlerdir**. Bunların kesin kuralları, yasaları, ilkeleri yoktur. Yaratıcısının doğaçtan gelen gücünden doğarlar. Bir ön hazırlığın sonucu olmadıkları, düşünüp taşınarak yaratılmadıkları için, kesin kurallara uymaları beklenemez ozanlardan. Yetişme durumları da engeldir buna. Çoğu umumi olan halk ozanlarının, edebiyat kuram ve kurallarına, öğretilerine bağlanmaları düşünülemez. Ne onlardan böyle bir şey istenebilir, ne de istense yapılabilir.

Halk şiirinin başta gelen bir özelliği de, ezgi eşliğinde söylenmesi ve adı bu ezgiden almasıdır. Aynı yapıdaki şiirler, ezgilerine göre, değişik adlar alırlar; **Koşma**, **türkü**, **türkmani**, **varsâğı**... gibi. Halk şiiri ürünleri **biçim** temeline dayansaydı, bu değişik adlandırılmaların olmaması gerekirdi. Temeli **biçim** özelliğine değil de ezgiye dayanan halk şiirinde **biçim**'den söz etmek ne derece gerçeklere uyar, düşünölmeye değer.

Nitekim kendileri de halk şiiri ürünlerini adlandırırken, kullanılan **ölçü** ile **ezgi**'yi esas almaktadır. Aruzlu halk şiirleri için şöyle diyor: “Bu biçimleri (divan, semâi, kalenderi) belirleyen temel - öge, **uyakların her bent içindeki düzeni değil, kullandıkları ölçü ile adı taşıyan özel ezgidir.**” (7). O halde, **divan**, **semâi**, **kalenderi** - kendilerince - birer halk şiiri, nazım biçimi olduğuna göre onları belirleyen temel - ögenin de hem ölçü, hem de uyak birliğine dayanması gerekmez mi? Çünkü, nazımda **biçim**'i oluşturan iki öge vardır: **Ölçü**, **uyak**. Araya çeşitlenmeler girince, ve **biçim**'i belirleyen ögeler sadece ölçü ve özel ezgi olunca, ortada **biçim** denen şey kalır mı? Belirli bir uyak düzeni olmayan şiirlerde **biçim**'den söz edilebilir mi?

Üstelik, yukarıdaki satırların hemen altındaki paragrafta, biraz önceki görüşüyle bağdaşmayan ve hatta çelişkiye düşen bir başka düşünceyi belirtiyor : Aruzlu biçimlerin, “sadece ezgileri ve uyak düzenleri bakımından” aruzlu örneklerle uyduğunu, ama ölçüleriyle “başka bir seri heceli biçimler meydana getirmiş” olduklarını be-

lirtiyor (8). Öyleyse, halk şiirinin aruzlu biçimlerini belirleyen öğeler hangileridir? Ölçüleriyle ezgileri mi, yoksa ayak düzenleriyle ezgileri mi?

Nazım biçimi terimi ise, belirli ve kesin bir düzeni anlatır. **Gazel**, **kaside**, **rubai**, **müstezat** belirli kuralları, düzenleri olan nazım biçimleri'dir. Çağlar boyunca hiç değişmemiştir. Halk şiiri ürünlerinde böyle düzen değişmezliği, biçim birliği yoktur. **Koşma** denince bir tek biçim akla gelmez. **Düz koşma** vardır, **yedekli koşma** vardır, **musammat koşma** vardır, **ayaklı koşma** vardır, **zincirbent ayaklı koşma** vardır, **zincirleme** vardır, **koşma - şarkı** vardır. **Mâni** ve **türkü**'lerde de durum böyledir. **Mâni** çeşitleri de, **türkü** çeşitleri de çok değişiklik gösterir. Sayın Boratav'ın görüşüne katılıp da **koşma** ve **mâni**'yi birer nazım biçimi kabul edersek, bu çeşitlenmeleri, benzersizlikleri, ayrılıkları nasıl açıklayabileceğiz? Değişik biçimleri tek ada bağlamanın inandırıcı kanıtları nelerdir?

Halk şiirinde tür'lerin değil biçim'lerin varlığı görüşünü benimsemiş eğiliminin Sayın Boratav'da sonradan oluştuğunu sanıyoruz. Çünkü, yıllarca önce, o da bizim gibi halk şiirinde "şekiller" in değil, "neviler" (türler) in bulunduğunu savunmuştu. İsmail Habib Sevük'ün **Edebiyat Bilgileri** adlı kitabını eleştirirken, onun, "koşma, destan, taşlama... gibi nevilere, nazım şekilleri diye kabul etme" sini yanlış bulmaktaydı (9). Sonradan, tür kavramından uzaklaşmış olabilirler, ama bunun nedenini kitabında açıklamamış, halk şiirinde biçim'lerin varlığını öne sürmekle yetinmişlerdir. İnandırıcı, kanıtlayıcı olmuyor bu tutum.

Bizim tür ve biçim sorunlarını birbirine karıştırdığımızı söyleyen aslında böyle bir şey yoktur, halk şiirinde tür kavramını temel aldığımızı göre ikisini birbirine karıştırma söz konusu değildir. Sayın Boratav, kitabında aynı şeyi yapmıştır. Kimi yerde tür ve biçim terimlerini bir arada kullanarak karışıklığa yol açmıştır. Sözelimi şu tümce: "Halk şiirinin türkü, mâni, destan gibi türlerinden ve biçimlerinden gelme olanlar dışında tekerlemelerde ayak düzeni için herhangi kesin bir kural söz konusu olamaz." (10). Bu tümceye göre **türkü**, **mâni**, **destan** birer tür müdür, birer nazım bi-

çimi midir? Yoksa hem tür, hem nazım biçimi midir? Çünkü tümceden, bu anlamların her üçü de çıkarılabilir.

Biz, incelememizde, halk şiiri ürünlerini yalnız tür'lere dayamamış, bu tür'lerin ana tip'ten oluştuğunu belirtmiştik: **Koşma**, **mâni**. Tür'lerin, bu iki tip'in türevleri olduğunu da açıklamıştık (11). Sayın Boratav, tip ve tür terimleri yerine biçim terimini yeğlemektedir. Gerçeği yansıtsaydı, bir şey denemezdi; biz de katırdık kendilerine, Oysa, kanımızca, **biçim** terimi, halk şiiri ürünleri için uygun düşmemektedir, halk şiiri ürünlerinin kuruluş özelliklerini yeterince yansıtmamaktadır. **Tip** terimi ise, "benzerlerinin ana vasıflarını kendinde topladığı için örnek olarak alınan birey" (12) anlamına geldiğinden, halk şiiri ürünlerinin çeşitlenme ve dallanmalarını daha iyi karşılamaktadır. Biçim sözcüğünde bu nitelik yoktur. **Koşma biçiminde** ya da **mâni biçiminde** şiir denilince özdeşlik akla gelir. Oysa söz konusu olan şey özdeşlik değil, **benzerlik**, **anıştırma** ve **türdeşlik**'tir.

Bir noktaya daha değinmek isteriz. Sayın Boratav'ın kitabını okuyanlar, yazarın deyişinden, tür terimini ilkin bizim kullandığımızı sanırlar. Bu "ilk adımı" atma şerefine bizde olmasını çok isterdik. Fakat gerçek başka tür'lüdür. **Halk Şiirinde Tür**ler'de de belirttiğimiz gibi, halk şiirinde tür kavramını getiren, adanmış Sayın Hikmet İlaydın'dır. On sekiz yıl önce yayımlanan **Türk Edebiyatında Nazım** adlı yapıtında şöyle diyordu: "Halk edebiyatında tür adları aynı zamanda şekil adı olarak kullanılmamıştır." Daha da aydınlık kazandırmak için konuya, dipnotunda şu açıklamayı yapmıştır: "Halk edebiyatının türleri nazım şekilleriyle değil, konularıyla veya konuyu ele alışlarıyla (edalarıyla), bir de besteleriyle ayırt edilir." (13).

Biz, uzun yıllar süren gözlemlerimiz sonucunda Sayın İlaydın'ın görüşünün doğruluğunu saptadığımızdan, onu benimsedik ve incelememizde bu görüşün doğruluğunu belirtmeye çalıştık. Tür kavramını ilk ortaya atan kişi olmadığımızı göre, **önyargı** "isnadının" yerini bulmadığı meydana çıkmaktadır. Kendileri, nasıl, nazım biçimi'nin savunmasını yapmakta kendilerince haklı iseler, biz de gözlem ve incelemelerimiz sonunda kanımızı belirtmekte o denli haklıyız.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, kesin

Aşağı ve Yukarı Karakütük Köyleri Tekerlemeleri

Derleyen : Mehmet GÜVER

I
Hacı hacı
Kaldır sacı
Vur tokacı
— Evin nerde?
— Çamlibelde
— Çamlibelin neresinde?
— İki dağın arasında
Sen yogurt getir
Babandan süt getir
Ben yiyeyim
Sen bak, otur.

II
Su köşe yaz köşesi
Su köşe kış köşesi
Adana, Tarsus paşası
Üç tane hoşaf kasesi
İçine koz düşesi
Koz ağacı kocadıkça
Ne hoş olur budadıkça
İnsan oğlu bir hoş olmuş
Karıyıp da kocadıkça.

III
Le le lepelek
Nergizi topalak
Topalağın yarısı
Bitbitinin karısı
Bindim deve boynuna
Gittim Halep yoluna

kanımızı bir kez daha yineleyeceğiz: Halk şiirinde nazım biçimleri değil, tür'ler vardır.

(1) Türk Dili dergisi, sayı: 207, Aralık 1968, s. 188 - 298.

(2) Halk Şiirinde Türler, Ankara, 1969, 146 sayfa, TDK yayını.

(3) Pertev Nalli Boratav, 100 Soruda Türk Halkedebiyatı, İstanbul, 1969, s. 30.

(4) A. g. e., s. 205 - 206, 211 - 212.

(5) Türk Dili dergisi Türk Halk Edebiyatı Özel Sayısı, s. 212 - 213; Halk Şiirinde Türler, s. 45.

Halep yolu Şam pazar
İçinde maymun gezer
Maymun beni korkuttu
Sağ kulağını sarkıttı
Ağ boncuk, kara boncuk
Çek fiilini fillicik.

IV
Fatma fas
Altın tas
Tahtaya bas
Tahta çürük
Mih tutmaz
Fatma eşek
Söz tutmaz

V
Topal topal
Top atar
Eşkili yemiş
G. t atar
Topal bizim dayımız
Eli kolu yayımız.

VI
Eleleden epelek
Elden çıkar topalak
Gel ona sen de hak
Topalağın yarısı
Pit pirinin yavrusu
Koca eşek arısı

Sağdan iniş aşağı
Uyuz beygir kaşağı
Su abdalın uşağı
Bağda gördüm bir ayı
Ayı beni korkuttu
Kulaklarını sarkıttı
Ark altında alaca
Kızın gözü karaca
Adamı gördüm atlak
Ath gelir satlak
Biraz başı çatlak
Atlak, satlak, çatlak
İki gözü patlak.

VII
Patlıcan ver patlıcan
Patlıcan senin kocan
Şişko şişko biberler
Tramvaya binerler
Elmalar yedi buçuk
Yesinler çoluk çocuk
Elimi kestim kan çıktı.

VIII
Çık çıkalm çardağa
Yem verelim ördeğe
Ördek kafasını kaldırmış
Ayvaları çaldırmış
Ayvacı çık boynunu göster
Kız nisanın gelmiş
Çevreni ister.

(6) Mustafa Nihat Özön, Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü, İstanbul 1954, s. 279.

(7) 100 Soruda Türk Halkedebiyatı, s. 27

(8) A. g. e., s. 27.

(9) Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergisi, c. I, sayı: 5, Temmuz - Ağustos 1943, s. 171.

(10) 100 Soruda Türk Halkedebiyatı, s. 153.

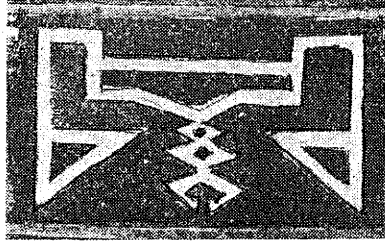
(11) Özel Sayı, s. 216; Halk Şiirinde Türler, s. 50.

(12) Türkçe Sözlük, beşinci baskı, Ankara, 1969, s. 786.

(13) Türk Edebiyatında Nazım, İstanbul, 1954, s. 73.

Türk Halısında Küfi Yazılar

Yazan : Çetin KARAMANBEY

Türk halısının sanat eseri olarak incelemesini yapanların birleşik kanılarından biri de Selçuk halılarının küfi yazılarla süslenmiş olabileceğidir. Daha doğru bir tanıtmaya, küfi şekillerden söz açılır.

Başta Prof. O. Aslanapa olmak üzere bütün halı uzmanlarının ortak kanısıdır bu. Ancak, bu şekillerin esası veya içyüzü bambaşkadır.

Son 10 yıldır bir amatör tetkiki ve hevesi olarak başladığımız halıcılık ve halı desenlerinin menşeleri araştırmaları bizi hiç ummadığımız yerlere götürdü. İlk devir dokumalarından, ilk devir süslü kumaşlarına gelinceye dek, bez üzerindeki şekiller vakit vakit çok önemli yapıtlar olmuştur.

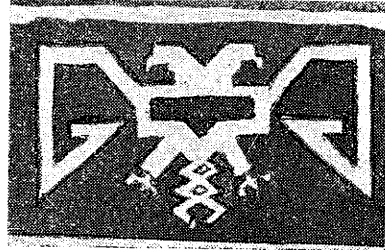
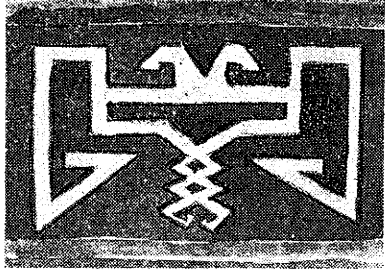
Bugün müzelerde bulunan kumaşlar ve üzerlerindeki desen ve şekiller, konumuz dışında kaldığı için yazımıza temel olarak almıyoruz.

Türk halısına gelince, Prof. O. Aslanapa'nın deyimi ile "Dünya medeniyetine Türklerin hediyesi olan halı"nın, çok şükür, en güzel ve en sağlamları ve en zengin örnekleri yine Türkiye'de dokunmaktadır.

Elimizde bulunan Selçuk Halılarının üzerindeki küfi yazıya benzeyen şekillere gelince, bunlar "başsız Hitit veya Hun veya Göktürk kartallarıdır".

Bazı şöenlerin yanlış anlamalarını şuracıkta ve sözü uzatmadan önleyelim, İki başlı kartal, Anadolu'da esas Hititlerin kiral armasıdır. Daha sonra Bergamaya, Frigya'ya, Truvaya geçen, ordan Yunan'a atlayan, Şarki Romanın (Bizans) arması olup, tek başlı Selçuk'a geçen iki başlı veya tek başlı kartal, bu gün hava kuvvetlerimizin armasında gurur ve şerefle parlamaktadır.

Neden iki başlı olan kartal, halıda, başsızdır? İslâm'da canlı desen yoktur da ondan. Hele camilerin içine, mabetlere konacak olan halılarda, baş olamazdı, Zira baş, en önemli uzuvdur, Kur'an başta hifzedilir. Ağz ile Allah adı zikredilir. Hayvanlarda

Konya Selçuk Halısı, XIII. Yüzyıl, 2,46 x 6,08 boyunda, (O. Aslanapa, desen: IV).

ise başsızlık, onun gayri mevcut olduğuna ve cansızlığına delildir.

Yandaki resimlerde en açık ifadesini bulan, kuvvetle stilize edilmiş olan bu Selçuk kartallarının bundan böyle küfi yazı sanılması: önelelik sanırız.

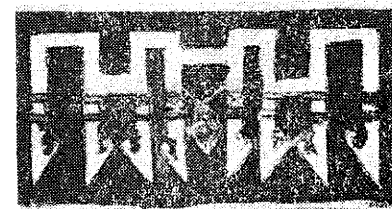
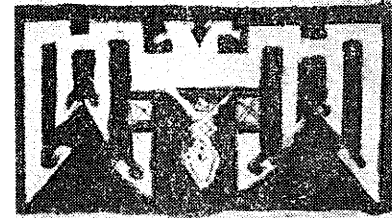
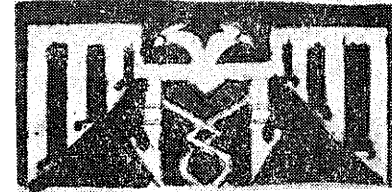
Hiç, Allah ve onun kutsal adını bütün müslümanlardan çok daha iyi anlayan ve bilen Türk Kur'an yazısını haliyle geçirir de ayak altına alır mı?

Gençler bilmezler, benim çocukluğumda çok kişi, sokakta veya umumi yerlerde gördüğü yazılı bir kâğıd; yerden ahr ve bir kenara koyardı, hani ekme misali.

Üzerinde Allah ismi vardır, diye.

İşte bu stilize küfi yazı sanılan, başsız kartalların çepeçevre süslediği Selçuk halıları, 800 yıl öteden bize en modern resim anlayışını göndermektedir.

Küfi yazı ve şekillere elveda, Başsız kartallara selâm!

Konya Selçuk Halısı, XIII. Yüzyıl, 0,74 x 0,91 boyunda. (O. Aslanapa, desen: VI).

Bize gelen KİTAPLAR

• Durmuş YAZICIOĞLU : "Türk Halk Türküleri". 300 halk türküsünün sözleri, derlendiği yer ve derleyenler. Ege Üniversitesi Matbaasında basılmıştır. 20x14 Cm. boyunda, 308 sayfa, 10 lira.

• Anton ÇEHOV - Mehmet ÖZGÜL : "Köylüler". Hikâyeler. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 167. 16,5 x 12 boyunda, 134 sayfa, 4 lira.

• Yaroslav HAŞEK - Ülkü TAMER : "Köpek Suratlı Maymun". Hikâyeler. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 168. 16,5 x 12 boyunda, 136 sayfa, 4 lira.

• Ceyhun Atuf KANSU : "Atatürk ve Kurtuluş Savaşı". Radyo konuşmaları. Varlık Faydalı Kitaplar : 98. 16,5 x 12 boyunda, 174 sayfa, 5 lira.

• Cahit KÜLEBİ : "Şiirler". Şairin bundan önce yayınlanan beş kitabındaki şiirleri bir arada. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 169. 16,5 x 12 boyunda, 272 s. 8 L.

• La ROCHEFOUCAULD - Yaşar NABİ : "Özdeyişler". Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 171. 16,5 x 12 boyunda, 160 sayfa, 4 lira.

• Lincoln BARNETT - Nail BEZEL : "Evren ve Einstein". Aynştayn teorisinin kolay anlaşılır açıklaması. Varlık Faydalı Kitaplar : 99. 16,5 x 12 boyunda, 132 sayfa, 5 lira.

• Cengiz AYTAMATOV — Ülkü TAMER : "Toprak Ana". Roman. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 174. 16,5 x 12 Cm. boyunda, 152 sayfa, 4 lira.

• VARLIK YAYINEVİ : "Varlık Yılı 1970". 1969 sanat hayatı, toplu soruşturma, yılın olayları, yılın düşünceleri, şiirler, hikâyeler, 1969'un kitapları. Varlık Yılı : 11. 16,5 x 12 boyunda, 586 sayfa, 10 L.

• Samih TIRYAKIOĞLU : "Üç Kardeş". Çeviri masallar. Varlık Çocuk Klâsikleri : 67. 16,5 x 12 boyunda, 48 sayfa, 1 L.

• Honoré De BALZAC — Nihal ÖNOL : "Pir Yaratıcının Çektikleri". Sönmüş Hayaller III. Roman. Varlık Büyük Eserler Kitaplığı : 175. 16,5 x 12 boyunda, 254 sayfa, 6 lira.

Kazan Han'ın Evinin Yağmalanması

Yazan : Cahit ÖZTELLİ
Millî Folklor Enstitüsü Müdürü

Dedem Korkut'un bu gün yaşayan hikâyelerinden "Beyrek", "Tepegöz" ve "Deli Dumrul" derlenmişti. Bunlar içinde en yaygın olanı Bamsi Beyrek'tir.

Bu konularda uzun yıllar çalışan sayın bilgin Orhan Şaik Gökyay'ın yeni bir eser hazırlamakta olduğunu ve yakında yayın alanına çıkacağı, konu ile ilgilenen okurlarımıza haber vermekle kıvanç duyarız. Sayın Gökyay'ın ilk eseri çıktığından (1938) bu yana önemli araştırma ve incelemeler yayınlandı. Bu arada Ettore Rossi tarafından Vatikan nushası bulunarak yayımlandı. Ondan sonra sayın Dr. Doç. Muharrem Ergin'in Türk Dil Kurumu tarafından bastırılan iki cildi çıktı. Bu iki dolgun eserden sonra çok değerli olarak P. N. Boratav'ın ve hele Prof. Faruk Sümer'in (Oğuzlara Ait Destanı Mahiyette Eserler) görüş ve incelemeleri her zaman gözünde tutulacak eserlerdir.

Bu yazımızda 1962'de basılan ve ancak bu günlerde inceleme fırsatını bulduğumuz Feruh Arsunar'ın "Gaziantep Folkloru" (1) eserinde rastladığım bir Dedem Korkut varyantından söz açmak istiyorum.

Aşağıda vereceğim varyant Gaziantep yöresinde yaşayan İlbeyli ve Barak Türkmen aşiretleri arasından derlenmiştir. Bu varyant, Dedem Korkut kitabındaki "Salur Kazan'ın evinin yağmalanması" hikâyesinin ilk olarak bulunan varyantıdır. Derleyici tarafından "yurt değiştirme" başlığı ile adlandırılmıştır (s. 153). Bu hikâye O. Şaik yayınında (s. 13), M. Ergin yayınında (s. 95) dedir. Dedem Korkut kitabından alarak özetini veriyorum :

"Bir gün Salur Kazan büyük bir şölen verir. Çok içerler sarhoş olurlar. Kazan, beylere av yapmalarını teklif eder. Beyler uygun bulurlar. Yurdu düşmandan korumak üzere üç yiğit ile Kazan'ın oğlu Uruz'u bırakırlar. Beyler Aladağ'a ava çıkar.

"Kâfirlerin casusu durumu Tekfur Şöklü Melik'e haber verir. Yedi bin kâfir gece yarısı Kazan Beyin yurduna baskın yapar. Evinin barkını yağmalar, kırk ince kız ile karısı Burla Hatunu, üç yüz yiğit ile Uruz'u tutsak ederler.

"Kazan, av gecesi gördüğü kötü düşünerine hemen tek başına yurduna koşar. Durumu anlayınca düşmanın ardına düşer.

"Tutsaklarla yurduna dönen Şöklü Melik şenlikler yapmaktadır. Bu sırada Burla Hatun'u sâki yapmak ister. Fakat, kırk kızın hepsi kendisinin Burla Hatun olduğunu söylediği için hangisi olduğunu anlamazlar. Buna kızın Şöklü Melik, Uruz'un etinden kıyma yapmalarını, bunu kızlara yedirmelerini, hangisi yemezse onun Burla Hatun olacağını söyler. Bunu duyan Burla Hatun, oğluna ne yapması gerektiğini sorar. O da kâfire teslim olmaması için etinden yemesini söyler.

"Uruz'u asılacağı ağacın dibine götürürler. Bu sırada Kazan yetişir. Arkasından öteki Oğuz Beyleri de yetişirler. Büyük savaş olur. Düşman yenilir. Şöklü Melik öldürülür. Kazan Bey karısını, ötekileri, mallarını kurtarır, geri döner. Yedi gün, yedi gece şenlik yaparlar. Dedem Korkut gelir, destanlar söyler."

Dedem Korkut'un bu hikâyesinde adı geçenler şunlardır :

"Salur Kazan, Bayındır Han, Kıyan Selçuk Oğlu Deli Dünder, Kara Güne Oğlu Kara Budak, Gaflet Koca Oğlu Şir Şemseddin, Beyrek, Kazılık Koca Oğlu Yügnek, Aruz Koca, Bügdüz Emen, Eylik Koca Oğlu Alp Eren, Kara Güne, Burla Hatun, Şöklü Melik".

Şimdi de İlbeyli ve Barak aşiretleri arasında söylenen aynı hikâyenin bu gün yaşayan şeklini görelim.

★
Eski zamanlarda, birbirine akraba dört aşiret vardı. Bunların adlarına : **Bayındır Han Bey, Dersi Han Bey, Kazan Han Bey, Ulaşoğlu Han Bey** denirdi. Bu beylerin her birinin kendileri tarafından idare edilen birer yurtları vardı.

Kara Güneç'in (aşiretlerden küçük bir kol) annacında bir de Urum Şahi, Tekfur Şah ülkesi vardı. Tekfur Şah bu aşiretlerin her biri ile ayrı ayrı savaşır vuruşurdu. Her bir tarafın sınırlarını gözleyen çarhacıları (muharip) vardı. Hep sınırlarını beklerlerdi.

ARAŞTIRMALARI

Kazan Han beylerinden kırk atlı, bir cuma günü avratlarını alıp Urum Tekfur Şah'ın korusunda eğlenip sefa sürmeğe gittiler. Bu kırk atlı aile orada konakladı. Eğlenip cümbüş etmeğe, yiyip içmeğe başladıkları bir sırada Urum Şah'ın korucuları bunları görüp hemen koştular, şaha bu olup bitenleri haber ettiler.

Haberi alan Şah, gazaba gelip emir etti. Dört yüz atlı hazırlanıp tezce yola çıktılar. Geldiler koruya, baktılar ki, hepsi de yiyip içerler, keyif çatarlar. Öyle ki, sanki kendi topraklarında imiş gibi. Dört yüz atlı bunların bu hallerini fırsat bilip hemen etrafi sardılar. Bu kırk atlı er ve avratları tutsak edip doğruca Tekfur Şah'ın divanına çıkardılar.

Bir de baktılar ki, Kazan Han Bey oğlu Böyreğ Bey de bunların arasında imiş. Şah emredip bunların erkeklerini bir zindana kadınlarını da ayrı bir zindana koydular.

Urum Şah'ı duyar ki, Böyreğ Bey anası, Bayındır Han kızı Borla Hanım da bu tutsakların kadınları arasındadır. Şah bu işe çok hoşlanıp tezden emir etti :

— Masalar kurulsun, keyifleri çatalım. Burla Hanımı da getirin buraya, bize sâkîlik etsin.

Urum Şah'ın yanında duran adamlardan biri de söylenen bu sözleri duydu. Belli etmeden oradan ayrılıp tezce zindana koştu. Hem Burla Hanıma hem de Böyreğ Bey'e Şah'ın sözlerini haber etti, bildirdi. Bu adam Urumdu amma, eskiden Böyreğ Bey yanında duz ekmek yemişti. Onun için böyle yaptı.

Borla Hanım zindanda bulunan bütün kadınlara emretti :

— Her kim gelir, Borla Hanım kimdir deyip sual ederse, sakın olup beni göstermeyesiniz.

Urum Şah'ın adamı zindana vardı. Kadınlara tarafına gelip sordu: "Borla Hanım kimdir?" Hepsine de cevap verdi: "Ben, ben, ben..." Adam şaşkınlıkla, bir daha sordu ise de yine öyle cevap alınca :

— Yahu, durunuz da her biriniz tek tek cevap veriniz ki, ben de anlayayım...

Urum adam, ne etti ise bir cevap alamayıp Borla Hanımı da bulamayıp, Urum Şah'ına meseleyi anlattı. Şah, gazaba gelip bağırdı :

— Böyreğ Beyi asacaksınız. Etinden keşip bütün kadınlara vereceksiniz. Kim ye-

mezse onun oğludur. O kadını bana getirirsiniz. Yerse oğlu değildir.

Böyreğ Bey yine bu haberi alıp tezden haber saldı. Dedi: "Hey ana, her kim etimden bir parça yerse sen iki üç parça ye."

Sabah oldu, sarayın önündeki meydana darağacı kuruldu. Böyreğ Beyi getirdiler. Şehzade darağacının dibine gelip durdu. Urganı tam boynuna geçireceklerdi. Baktılar ki, meydan birden bire toz duman olup halk bağırp çığışmaya başladı. Urum Şah'ı da gördü uzaktan duman içinde bin atlı gelir. Adamlar şuraya buraya kaçışmaya başladıkları bir sırada bin atlı yıldırım gibi meydana girdi. Oradaki Urum adamlarının hepsini kılıçtan geçirdi. Böyreğ Beyi darağacından kurtardılar. Zindandakileri de hep çıkardılar. Urum Padişahını da saraydaki bütün adamlarını da toplayıp kendi yurtlarına tutsak edip getirdiler.

O zaman Kazan Han sarayında büyük kutlama yapıldı. Tanrıya dua edip şenlik kuruldu. Yiyip içilmeye, safaya başladılar. Dede Korkut bu kutlamada Hanların divanında bu türküyü söyledi :

1
(Bre) evvelâ Acem'de açtım ben harbi
Nice kâfirlerle döğüş eyledüm
(Ya bre de) Gam Han, Bayındır da alâsım darbi
Ulu düşman ile savaş eyledüm (ah eyledüm)

2
Oğuz bey'eri de derildi geldi
Karabudak, Günneç oynadı güldü
Dersi Han, Kazan Han dedi (ki) ne oldu
İşte ben burada menah eyledüm

3
Bütün Acem dört aşrete bağlıdır
İğitler may içmiş, yürek yağlıdır
Her vakit şahımız Gam Han oğludur
Güvendim Tanrıma bunu söyledüm

4
Dede Korkut namelerin yazılısın
Binsün çarhacılar, saflar düzülün
Döğülsün kahveler, harbi çağrısın
Aşk güünden büyük soy'ar boyladım
Yediler, içtiler, ulu Tanrı'ya şükürler edip
Bayındır Han devri böylece geçti. Bir zaman sonra Osmanlı devri açıldı.

★
Bu günkü hikâye burada bitiyor. Derleyici Ferruh Arsunar bu hikâye hakkında

Ata Sözlere ve Deyimler Üzerine İki Kitap

Yazan : Muzaffer UYGUNER

Türk Dil Kurumu, 1965 yılında yayımlanan ve kısa zamanda tükendiğinden değişik ikinci baskısı 1968 yılında yapılan **Atasözlere ve Deyimler** adlı kitaptan (1) sonra, 1968 yılının son günlerinde **Kazan Türkçesinde Atasözlere ve Deyimler** adlı kitabı (2) ve 1969 yılının ilk ayı içinde de **Bölge Ağzlarında Atasözlere ve Deyimler** adlı kitabı (3) yayımladı.

Bilindiği üzere, Atasözlere ve Deyimler adlı kitap, daha önceleri yayımlanmış Türk Lügati (Hüseyin Kâzım Kadri, 1927 - 1945) Atalar Sözü (Sadi G. Kırımlı, 1939), Türkçe Tabirler Sözlüğü (Mustafa Nihat Özön, 1943), Türk Ata Sözlere (Mustafa Nihat Özön, 1956) ve Türkçe Sözlük (Türk Dil Kurumu, 1959) taranarak ortaya konulmuştu. Kitapta Atasözlere ile Deyimler ayrı ayrı yer almıştı. Kitabın başındaki geniş tanıtma yazısında, Ömer Asım Aksoy, atasözü ile deyim arasındaki farklara değinmiş, atasözlere ile deyimlerin özelliklerini göstermişti. Kitaba eklenen bibliyografya, bazı noksanlıklarına karşın, çok geniştir.

Kitabın başındaki önsözde, atasözlere ile deyimlerin "kullanıldıkları çevre ve zaman bakımından dört kümeye" ayrıldığı belir-

tilmiş ve her küme için ayrı kitaplar yayımlanacağı söylenmiştir. Bu dört küme şunlardır :

1. Bugün yurdumuzun her yerinde kullanılanlar;
2. Kullanılışları, yurdumuzun kimi bölgelerine özgü olanlar;
3. Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayanlar;
4. Eski zamanlarda kullanılmış, bugün unutulmuş olanlar.

Atasözlere ve Deyimler'de yalnız birinci kümedekiler yer almıştı. **Kazan Türkçesinde Atasözlere ve Deyimler** ise ikinci kümede yer alan atasözlere ve deyimlerden yalnızca Kazan Türkçesindekileri kapsamaktadır. Bu sonuncu kitapta Kazan Türk lehçesi üzerine bilgi verilmiş, bundan sonra da atasözlere ile deyimler sunulmuştur. Kitapta 430 atasözü ve 94 deyim yer almıştır. Atasözlere bölümündeki bazı sözlerin deyimler bölümüne alınması gerekir gibi geldi bize. Sayın Aksoy'un ayıracılarını kullanırsak bu sonuca varıyoruz. Sözelimi mal bawır iti (eti), Küz derya gibi.

Kitabı düzenleyen Abdullah Battal Tay-

şu tamamlayıcı bilgileri veriyor. "Bu hikâye, İlbeyli ve Barak aşiretleri arasında, Orta Asya'da iken büyük göçe ait, o zamanlar olmuş vakalardan birinin hikâyesidir. Türkmenlerin ilk zamanlarına ait bir vaka." "Dede Korkut'un Türkmenlerden olduğunu ve Orta Asya'dan ilk göç merhalesi olan Horasan'a bu aşiretle geldiğini söylemektedirler. Dede Korkut'un ilk olarak Dersi Han Bey, ikinci olarak da Kazan Han Bey sarayında aşıklık ettiğini de söylerler."

Bu gün söylenen bu hikâyede adı geçen kişi adları da şunlardır: "Bayındır Han Bey, Dersi Han Bey, Kazan Han Bey, Ulaş Oğlu Han Bey, Tekfur Şah, Kazan Han Bey Oğlu Böyreğ Bey, Borla Hatun". Ayrıca şiirde de şu adlar var: Bayındır Gamhan, Gamhanoglu, Kara Budak, Günneç, Dersi

Han, Kazan Han.

Görüldüğü gibi, her iki hikâyede altı ad, bazı ağız ayrılığı dışında aynıdır. Bu günkünde Salur Kazan, yalnız Kazan Han olarak geçiyor. Kazan'ın babası Ulaş'ı Ulaş-Oğlu Han Bey olarak geçiyor.

Her ikisinde de olay ana çizgileriyle aynıdır. Bu güne kadar yalnız bir bölgede kalışı dikkati çeken bu hikâyeye üzerinde bende bir şüphe uyandırdığını da söylemek isterim. Dedem Korkut'u okuyan bir kimse bunları hatırlarında kaldığı kadar: ile köy odalarında anlatmış olabilir. Ondan sonra yıllar geçer ve yeniden değişimlere uğrayarak, fakat ana konu değişmeden derleyici tarafından zabtedilmiş olabilir. Bu şüpheye beni götüren cihet şimdiki dek Baraklar arasında yapılmış epeyce derlemede bu hikâyeye rastlanmamış olmasıdır.

mas, kitabın sonuna aydınlatıcı açıklamalar eklemiş, bir sözlük koymuş Kazan edebî dili için örnekler ve Tatar Kime Denir adlı bir yazı bağlamıştır. Kitap, bu hali ile sağlam ve bilimsel yönden başarılı bir kitap niteliği kazanmıştır.

Kitap, Türkiye dışındaki Türk lehçelerinde yaşayan atasözlere ve deyimler bakımından belirli bir alanı kapsamaktadır. Öbür alanlardaki atasözlere ve deyimlerin de toplanması gerekir. **Atasözlere ve Deyimler** adlı kitabın sonundaki bibliyografyada görüyoruz ki başka Türk lehçelerinde yaşayan atasözlere ve deyimler de toplanmıştır. Sözelimi, Azerbaycan atasözlere Zeynalli tarafından derlenmiş ve 1926 da Azerbaycan Atalar Sözü adı ile bastırılmıştır. Gene buradan anıyoruz ki, Karaim atasözlere, Türkmen atasözlere, Çağatay atasözlere, Rumeli atasözlere, Kırım atasözlere, Özbek atasözlere, Tatar atasözlere de bazı Türkologlarca derlenmiştir. Bunlardan yararlanılarak ayrı ayrı ya da bir kaç birleştirilerek kitaplar yayımlanabilir.

Bölge Ağzlarında Atasözlere ve Deyimler, Türk Dil Kurumu derleyicilerinin derledikleri atasözlere ile deyimlerden elde edilen bir üründür. Kuruma gelen 26.538 sözden ayıklanarak ortaya çıkan 4248 atasözü ile 4624 deyim girmiştir kitaba. Büyük bir emek ürünü olan kitap çok faydalanılacak bir kaynaktır. Ancak, bir iki noktaya değineceğiz.

1. Derleme sırasında biz de Kandıra'dan yaptığımız derlemeleri göndermiştik. Gönderdiğimiz fişler 200'e yakındı. Ama, ne bunlar alınmış kitaba, ne de derleyiciler arasında adımız yazılmış. Halbuki, bu derlediğimiz atasözlere derlenen bazıları üç kitapta da yoktur ve bazıları da değişik olarak yer almıştır. Sözelimi:

Adamın alacası içinde, hayvanınki dışında olur.

Akacak kan başta durmaz

Absık olmayan götte don durmaz

Allah deldiği boğazı aç komaz

Ana gezer kız gezer, bu çeyizi kim düzer

Bıçak sapını kesmez

Delikli taş yerde durmaz, gelinlik kız evde durmaz.

Varken har har, yokken hır hır

Var varlatır yok söyletir

Tavşanı tazı tutar çalımı avcı satar

Veren eli asmazlar, alan eli kesmezler
Zehirden şifa, kahveden vefa gelmez
gibi atasözlere kitaplarda yoktur. Değişik olanlar da vardır. İğinc bir benzerlik, Kazan deyimlerinden olan iki buzawga kibek ayırabilmes (iki buzağıya kepek ayırmasını bilmez) ile Kandıra'da söylenen iki öküze saman veremez sözü arasındaki benzerliktir. Bizim derlediğimiz sözlerin alınmaması nedenini bilemiyoruz.

2. Bu kitapta, öbür iki kitaptakinin aksine sözlerin başına numara konulmamıştır. Bu, inceleyiciler için bir güçlük yaratmaktadır. Numara olsa, onu anmakla ilgi daha iyi kurulabilir. İkinci baskıda bu husus sağlanır sanırım.

3. Derleme yapanların durumu da gereği gibi yansıtılmamıştır kitapta. Sözelimi, Van'dan derlenen sözlerin çokluğu dikkatimizi çekmiş ve bunun üzerine ne kadar söz derlendiğine bakmıştık. Bir kişinin 15 fiş gönderdiği yazılı baştafta. Halbuki yalnız (A) harfinde 55 atasözünün Van'dan derlendiğini saydık.

Bazı öneriler:

Kısaca belirttiğimiz gibi, **Atasözlere ve Deyimler** adlı kitap belirli kitaplardan yapılan derlemeleri kapsamaktadır. Halbuki, daha başka kitaplar ve yazılar da bulunmaktadır. Bütün kitapların derlenmesi ile ortaya daha geniş çaplı bir kitabın konulması, değişikliklerin belirtilmesi ve kaynakların gösterilmesi yoluna gidilmesinde yarar vardır. Bunun gibi yurdumuz dışındaki atasözlere ve deyimler de taranıp bir araya getirilmeli ve aynı biçimde yayınlanmalıdır. Bölge ağzlarından derlenen atasözlere ve deyimler ise, bu kitap esas alınarak daha genişletilebilir. Böylece tam bir atasözlere ve deyimler kitabı ortaya çıkmış olur. Eski zamanlarda kullanılıp da bugün unutulmuş olanlar da daha iyi ortaya çıkar bu çalışma sonunda.

Bu ilk adımlar için Türk Dil Kurumunu kutlarız.

(1) Ömer Asım Aksoy, **Atasözlere ve Deyimler**, TDK yayını, 1965; değişik baskı 1968.

(2) Abdullah Battal Taymas, **Kazan Türkçesinde Atasözlere ve Deyimler**, TDK Yayını, 1968.

(3) **Bölge Ağzlarında Atasözlere ve Deyimler**, TDK Yayını, 1969.

Madik Atmak Deyimi Dolayısıyla

Yazan : Kerim YUND

Sırası geldikçe söyleyip de gerçek anlamlarını, açıklamalarını belleğimize yerleştiremediğimiz nice sözcüklerimiz, deyimlerimiz var. Bunlardan biri de başlığımıza konulandır. Bu daha çok Türk argosunda, külhânbeyi ağzında tutulmuştur.

Madik, ne demektir, hangi dilden gelmiştir, kaynağı nedir? diye sözlüklerimize bakacak olursak :

"Türkçe Sözlük" de şöyle açıklanır :

Argo, baş parmakla işaret parmağı arasından atmakla oynanan zıpzip oyunu. Dolap çevirmek, hile yapmak anlamına gelen madik atmak, madik etmek veya oynamak deyimlerinde geçer.

Kökünü ve hangi dilden geldiğini söylemez.

"Ansiklopedik Sözlük" ise madığı: dolan, dolap, hile, desise diye belirtir. Örnek olarak da :

Bana madik olmaz,

Sözünü verir. Bu da kelimenin kökünü söylemez.

Hüseyin Kâzım Kadri'nin "Türk Lûgati" nda da madik vardır: Ermenice küçük parmak, "Bir adama aldatılmış olduğunu anlatmak için, küçük parmağım sallayıp oynatmak ihtiyatı dolayısıyla- Hile, hutda demek.

Madik etmek : İğfal etmek.

Mustafa Nihat Özön'ün "Türkçe Yabancı Kelimeler Sözlüğü" nde madik sözünün ermenice olduğunu zıpzip anlamına geldiğini bizdeki anlamlarının da :

1 — Fiske vurularak, oynanan zıpzip oyunu,

2 — Dalavere, düzen anlamına geldiğini belirtir. Şu örnekler de verilir :

Yutulunca, madik ettiniz diye cingar çıkarır.

Bize madik oynamış.

Görülüyor ki sözlüklerimiz madik kelimesinin gerçek ve mecazi anlamları, kökü ve geldiği yer üzerinde birleşmiş değildir. Yaklaşık ya da uymayan bilgiler verilmektedir. Ermeni tanıdıklarımız arasında sovruşturmamıza göre:

"Mat" Ermenice parmak demektir. "Madik" küçük parmak demektir. Küçük parmak serge parmak anlamına gelir. Madik oynamak da: Zıpzip oynamak demektir. Zıpzip oyununun bir adı da madik atma oyunudur.

Madik atma işi dikkat, incelik istediği için mecazi olarak da madik atmak madik etmek, madik oynamak sözleri dalavere, hile, desise anlamına gelmiştir.

Dilimizde, halk arasında zıpzip oyunu çeşitli ve yaygındır (Bak. Vehbi Cem Aşkun, Sivas folkloru cilt 2, sayfa 91). Bir çok bölgelerimizde bu oyunda gerekli olan çeşitli nesnelere yapılan yuvarlağa değişik adlar verilmiştir .Bu adları da sıralıyoruz :

Badal : Zıpzip, derleme sözlüğü, Erzurum çevresi.

Biles : Zıpzip, derleme sözlüğü, Balıkesir, İsparta çevresi.

Bille : Zıpzip, derleme sözlüğü.

Bilya, Bilye : Taş ve madenden yapılmış küçük yuvarlak, zıpzip sözünün aslı lâ-tince'dir. Türkçe yabancı kelimeler sözlüğü ve Türk Ansiklopedisi.

Cincik : Zıpzip, derleme sözlüğü ve Sivas folkloru C. 2 Sf. 91.

Dilden : Zıpzip, derleme sözlüğü Rıza Nur: Hayat ve Hatıratım C. 1. Sf. 64.

Enek : Zıpzip, derleme sözlüğü, Kemaliye, Osmancık, Kargı, Tosya, Çarşamba, Hava, Vezirköprü, Sinop, Niksar çevresi.

Enel : Zıpzip, T.H.A.S.D.D. Tokat çevresi.

Fiske taşı : Fındık büyüklüğündeki yuvarlak taşlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Baş parmakla şahadet veya orta parmak arasına sıkıştırılarak fiske vurulmak suretiyle atıldığı için bu adı almıştır. (M. Z. Pakalın: Osmanlı Tarih Deyimleri).

Gar : Ergani ve seyhan dolayları T.H.A.S.D.D. **Notumuz**; Gar, Ermenice taş demektir.

Gazoz : Zıpzip, Sivas (Sivas folkloru C. 2. Sf. 91). **Notumuz** : Eskiden gazoz şişer-

Van'da Köse Oyunu

Yazan : Vahap KAYA
Milli Folklor Enstitüsü Derleyicisi

Köse oyunu, çevremizdeki köylerde her yıl 20 Şubat'ta yapılır. Bu oyunun köylerimizde halk üzerinde bıraktığı manevi etkileri vardır. Altı ay yaz, altı ay da kış olarak geçen bu bölgede 60 gün, 20 Aralık-20 Şubat arası soğukların en şiddetli zamanıdır. Bu devreye çille tabir edilir. (Evdan dışarı çıkmama anlamına ge'len bir başlayınca mahallî deyimle köse çıkınca artık şiddetli soğukların sonu gelmiş ve kuyunlar da yavaş, yavaş kuzulamaya başlamışlardır.

KÖSE OYUNUNUN YAPILIŞI : Köse oyunu için köyden bu işi becerecek dört delikanlı seçilir. Bunlardan biri bey, diğeri beyin hanımı ve diğer ikisi de teftidir. Bu oyuncuların makyajlarını o köyün gün görmüş ihtiyarları yapar. Beye vahşi hayvan postekisinden bir ceket, başına keçeden yapılmış bir külah, beyaz yünden sakal, yüzüne buğday unundan pudra sürülür. Arkadan postekiye kuyruk olarak bir tilki kuyruğu takılır. Koltuğunda eski bir süpürge, parmaklarında da ziller vardır. Beyin hanımı olacak ikinci delikanlıya da, uzun

etekleri fırfırlı bir entari giydirilir. Başına, etrafına paralar dikilmiş bir kofî geçirilir. Kirpik ve kaşlar sürme ile boyanır. Yüzüne kirşan sürülür. Bunun da parmaklarında ziller vardır. Diğer iki delikanlı da teftidirlir. Bu teftiler hayvan kıyafetini taşırlar. (Kurt, tilki, çakal gibi) Bunlara daha önceden avlanan kurt derisi ve kafası takılır. Böylece köse oyununu sürdürecektir oyuncular hazırlanır.

Gecenin belirsiz bir saatinde bu oyuncular birlikte o köyün evlerini gezer, teftiler tef çalar. Bey ve hanım karşılıklı oynarlar. Köse kimin evine ilk defa girerse o yıl o evin içine zahire bereketi gelir, inasına dayanarak, eve ilk gelen Köse OYUNCULARINA ev sahibi hediyeler verir. (Çörek, yağ, un, para) Böylece bu oyun bölgenin her köyünde aynı zamanda yapılmaya başlar ve köyün tüm evleri sıra ile gezilir. Oyuncular oynar, seyredenler ve köylü neşelenir ve çok defa oyun heyecanlanır ve kızışır. Bu arada beyin hanımını kaçırap saklayanlar da olur, bey bundan çok üzülür, oturur ağlar ve oyun da biter.

ba ve şarapnelin içindeki demir, kurşun danelere denir. Halk zıpzipa misket de der.

Mucuk : Zıpzip, Silifke, bu sözün mucuk, boncuk ile ilgisi vardır.

Salt : Bilya, Iğında söyleniyor. T. H. A. S. D. D.

Tokur : Büyük zıpzip Samsun T.H.A.S. D.D.

Zıpzip : Taş, demir, cam, kil, kiremit, tuğla, tahta, porselen, fildişi veya çelikten yapılmış çeşitli büyüklükte ve renkte yuvarlak, toparlak top.

Bu ad nesne yüksekte yere düşünce zıpladığı için verilmiştir. Onamatop bir sözcüktür.

Bu konuyla ilgili olarak ileride çeşitli zıpzip oyunları ve zıpzipın kullanıldığı yerler hakkında da bir incelememizi yayınlamaya çalışacağız belirtiriz.

lerinin ağız cam bilyelerle kapatıldığı için zıpzipa bu ad verilmiştir.

Gülle : Zıpzip, Silifke, eski topların mermisi yuvarlak olurdu. Buna on gülle denirdi. Ad buradan geliyor.

Kındak : Zıpzip, Erbaa, Sivas folkloru C. 2 Sf. 91) **Notumuz**: Bu söz Ermenice o'up Top anlamına gelmektedir. İstanbul' Ermenileri top taşı anlamına gelmek üzere Bilyeye (Kare kındak) derler.

Madik : Ermenice bilye demek (Türk Lûgati).

Mil : Zıpzip, Sivas folkloru 2/91. **Notumuz** : Bu söz bilyadan bozmadır.

Milye : Zıpzip, İnebolu, Sabahat Yund. **Notumuz** : Bilyeden bozma kelimenin başındaki B harfi M ile değişmiştir.

Misket : İtalyanca olan bu kelime bom-

Ayın Olayları :

Malik Aksel'in Retrospektif Resim Sergisi

Yazan : Bora HINÇER

Aralık 1969 un 9 uncu günü Devlet Güzel Sanatlar Akademisi salonunda Malik Aksel Hocamızın Retrospektif (sanat hayatının çeşitli devrelerindeki örnekler) Resim Sergisi açılmış, büyük ilgi görmüştür.

Özellikle Aksel'in sanatının bize dönük olması, bu memleketin hayatını, biçimini, rengini yansıtmaması, taklitçilikten uzak olması, resim severleri fazlasıyla ilgilendirdi.

Esasen Malik Aksel, Türk Halk Yaşayışını resimle işleyen, yazılıyla da bu konuya ve halk sanatına eğilen tek resim sanatçımızdır, denilebilir. Batılı görünmek için moda ve bizim olmayan görüşlere el atmayı denemeyi hiç düşünmemiştir.

Dergimizin sayfalarında zaman zaman halk

Sergide yer alan resimlerden: ORTA OYUNU

resmi, sanatı ve hikâyelerine ait değerli yazılarını okuduğunuz Malik Aksel, folklorun konusu olan alanlarda çok değerli eserler vermiştir. Son sergisinde de Halı Dokuyan Kız, Ankaralı Kızlar, Genç Kız, Çingeneler, Orta Oyunu, Buğday döven köylüler, Çengiler, Kardeşler, Nalbant tabloları bu arada sayılabilir.

Memleketimizin yegâne Halk Resim Sanatı Tarihçisi olan Malik Aksel'i tebrik eder, kendisine mutluluklar dileriz.

Buğday döven köylü kadınlar

Kitaplar Arasında :

"Türk Halk Bilmeceleri,"

Yazan : Saim SAKAOĞLU

Gerek genel olarak Türk bilmeceleri, gerek belli bir bölgenin, bir ilin bilmeceleri üzerine yapılmış bir çalışmayı uzun zamandan beri beklemekteydik. Çünkü, basit bir metin yayınlanmasından öte gidemeyen, hatta bilmeceleri hiç bir sınıflandırmaya tabi tutmadan, gelişigüzel sıralayan derleyicilerin eserlerini pek doyurucu bulmuyorduk. Sayın Naki Tezel'in "Türk Halk Bilmeceleri" (1) adlı eserini görünce böyle bir esere kavuşmanın sevincini tatmıştık. Fakat bu sevincimiz uzun sürmediği gibi kısa zamanda da üzüntüye dönüştü. Bu yeni yayın için söyleyeceklerimiz hiç de iyi şeyler olmayacaktır. Uzun zamandan beri bu sahada çalışan bir folklorcudan böyle bir eser beklemezdik. Folkloru bu kadar emek veren birisinin bilmecelerimiz bu kadar hafife alması en azından, zaten sayıları pek az olan, diğer folklorculara hakarettir, ihanettir. Bu hususta daha fazla söylemeyi gereksiz buluyorum, Türk Halk Bilmeceleri'ni iyice tetkik eden her meraklı, en az benim kadar kızacaktır. Bay Tezel'e.

Kitabın adı çok şeyler ifade ediyor. "Türk" kavramının içine hangi coğrafi alanlar girmez ki. Bibliyografyada Gagauz Bilmeceleri'ne de yer verildiğine göre Türk'ten kastedilen mânâ Anadolu Türkleri olmayıp bütün Türklük âlemi olmalıydı. Bütün Türklük âlemini içine alan bir derlemede ise pek çok kaynaktan faydalanılmıyordu, 37 kaynakla yetinilmeliydi. Böyle bir bibliyografya ise daha evvel hazırlanmış, istifadeye sunulmuştu (2).

Faydalanılan kaynakların en son yayınlananı 1952 tarihini taşıdığına göre bu eserin hazırlanmasında yine tozlu raflara, yıllarca önce hazırlanıp da basılma imkânı bulunmayan eserlere baş vurulduğu anlaşılıyor. En yeni kaynak Türk Folklor Araştırmaları dergisinin Aralık 1952 tarihli sayısıdır. 17 yıl evvel son şekli verilen bir eserin basılmasından murat nedir, onu anlayamadık, bilmek isteriz! Her sayısında bolca folklorik malzeme yayınlayan Türk Folklor Araştırmaları dergisinin sadece iki derlemesinden istifade edilmiştir. 1953 tarihinden sonraki derlemeler ise, eser o tarihte hazır olduğu için dahil edilememiştir.

Eserin, "Bilmeceler hakkında" başlığını taşıyan giriş kısmında aynen şöyle deniliyor : Umuyoruz ki, bibliyografya'da gösterdiğimiz kaynaklar, bugüne kadar memleketimizde bilmece konusunda yapılmış olan yayınların tamamını değilse bile, yüzde doksan beşini teşkil etmektedir." (3) Ne yazık ki bu oran (yüzde doksan beş) 1952'nin yüzde doksan beşidir. Bibliyografyayı görmeden önceki sevincimiz, gördükten sonra maalesef yerini üzüntüye bırakıyor. 1953'den bu yana, yalnız Türk Folklor Araştırmaları dergisinde Sayın Tezel'in "yüzde doksan beş"ine yakın sayıda derleme yayınlanmıştır. Diğer dergilerdekilerle kitap halinde çıkarılanı da buna katarsak oranda hayli düşme olacağı muhakkaktır. Tekrar edelim, tozlanmış eserleri, tozlarını silkelemeden matbaanın kapısından içeri sokmayalım! Rahmetli M. Kemal Yanbeğ de 7 yıl evvel aynı hataya düşmüştü (27 Temmuz 1937'de baskıya hazırladığı Bayburtlu Celâli'yi 1963'te bastırmıştı).

Tekrar addaki "Türk"e gelelim, Sayın Tezel, gene aynı bölümde bilmecelerin nereden derlendiğini şu satırlarla anlatıyor: "Kitabımızda yer alan 1730 bilmece, 1941 yılında Ankara'da yayınlanan "Bilmeceler ve Maniler" adlı eserimizdeki İstanbul'da derlenmiş 315 bilmece ile, 1941 den bu yana. Ankara şehrinde, Cebeci Bucakının Kayaş, Araplar, Kıbrıs, Ortaköy, Bayındır ve Kutludüğün köylerinde, Nallıhan İlçesi merkezinde ve köylerinde, Kırşehir'in Avanos İlçesi içinde ve köylerinde derlenmiş bulduğumuz 729 bilmecedden ve bu kitabın sonunda bulunan bibliyografyadaki eserlerden ve mecmualardaki derlemelerden seçilmek suretiyle meydana gelmiştir." (4). Demek ki, İstanbul, Ankara, Cebeci'nin 6 köyü, Nallıhan ve köyleri ile Kırşehir'in Avanos İlçesi ve köylerinden derlenen bilmecelere bibliyografyadaki kaynaklardan seçilen bilmecelerin eklenmesiyle "Türk Halk Bilmeceleri" ortaya çıkmış oluyor! Bu, eserin basım tarihinin 1953 olmasıyla kabildir. Yoksa 1969'un Türk Halk Bilmeceleri bu eserin muhtevasıyla asla bağdaşmaz. Sayın Tezel hiç değilse sayfa VIII'deki adının yanına "1953" tarihini koy-

saydı da bunca şikâyetimize maruz kalmazdı. Ne var ki, o zaman da eserin Milli Folklor Enstitüsü tarafından basılması mümkün olmayacaktı.

Bir başka üzüntü kaynağı da, bu eserin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bastırılmasıdır, hem de Milli Folklor Enstitüsü adına! Bir ihtisaslaşma yeri olan bu enstitüde, hiç bir kimse bu eseri basılmadan önce okumamış mıdır? Hata üzerine hata yapılan, eksiklerin birbirini kovaladığı bu tarz eseri Milli Eğitim Bakanlığı adına bastırmaya kimin hakkı var! Sayın Öztelli'yi bu eser hakkındaki görüşlerini açıklamaya davet ediyoruz. Vaktiyle "Erzurum Bilmeceleri"ne yazdığı kutlamayı (5) Sayın Tezel'e de yazabilecekler mi?

Ya "Tahim ve Terbiye Kurulu"na ne buyrulur! Bu Kurul'un vazifesi, kendilerine havale edilen her kitabın basılmasını temin etmek midir acaba?

"...ileri bir devrin malı sayabileceğimiz "elektrik" bilmecelerini..." (6) ibaresi de, bu eserin elektrikten daha ileri devrin araçlarının bilmecelere girmedikleri yıllarda hazırlanmış olduğunu göstermesi bakımından dikkate değer bir husustur.

Eserin takdire değer bölümü ise "Bilmecelerin fihristi" adını taşıyan bölümdür. 10 başlık altında toplanan bilmeceler, alfabe sırasına konulmalarıyla istifadeyi daha da kolaylaştırmıştır.

Yalnız, birden fazla medlûle işaret eden bilmeceler sadece ilkinde alınmıştır. İkincilerinde de gösterilmeliydiler. "Gözler - kaşlar" denilmiş. (k) harfinde kaşlar'ı bulamıyoruz, hiç değilse gözler'e bir atıf yapılmalıydı.

★

Bibliyografyada tesbit ettiğimiz yanlışları düzelttikten sonra tamamlayıcı bibliyografyamızı vereceğiz. Bilmeceler üzerine yapılan incelemeleri buraya almadığımızı da ayrıca belirtelim. (Sabahattin Rahmi Eyüboğlu'nun 'Bilmecelerin Cenneti'nde, Ağaç, s 2 - 3 vb. gibi) Hataları iki kısımda ele alacağız.

I — Teknik yönle ilgili olanlar:

1. 18 numaralı kaynak şöyledir: Hamamizade, İhsan. Hamamizade soyadı değildir ki başa alınsın! Hamamizade İhsan şeklindeki olmalıydı.

2. 19 numarada "Haydar, Ali" deniliyor.

Bu da yanlış. Ali Haydar olmalıydı. 39 yıl evvelki anlayışla düzenlenen Türkiye Bibliyografyası'ndan aynen alındığı, günümüz anlayışına göre değiştirilmediği için böyle olmuştur.

3. 25 numarada adlar için de aynı şeyi söyleyeceğiz. Ayrıca iki yazarlı eserlerde yalnız birincinin soyadı öne getirilir, ikincisinin ise adı önce yazılır. Kaldı ki burada "Nüzhet" soyadı da degildir.

II — Aktarma yanlışları:

1. 17 numaradaki ad "Nasuh" değil "Nasuh" olacaktı.

2. 34 numaradaki ad "Nazif" değil "Nazif" olacaktı.

3. Milli Bilmecelerin basım tarihi 1331 değil 1931 olacaktı.

4. 22 ve 30 numaralarda Türk Folklor Araştırmaları dergisinden "mecmua" diye bahsedilmektedir. Her iki sayının da kapaklarında ve ilk sayfalarında "dergi" kaydı vardır.

5. 5 numaradaki dergi sayılarını gösteren 20-48 yanlışdır. Derginin görebildiğimiz 21, 24, 25 - 26, 27, 28, 29, 30, 31, 34 ve 39. sayılarında bulmacaya raslayamadık. Her halde 20-48 yerine 20, 48 olacaktı.

Tamamlayıcı bibliyografyamıza Türk Folklor Araştırmaları dergisinin 41. sayısından sonra çıkan 37'ye yakın derlemeyi almıyoruz. Bu derginin 5. ve 10. ciltlerinin sonundaki indekslerden buraya aynen aktarmakta fayda ummuyoruz. Onun için almadık. Aşağıda adı geçecek olan Erzurum Bilmeceleri adlı eserde olup da Sayın Tezel'in almadığı daha eski kaynakları da almadık. İleride bizim de eksiklerimiz bulunurken bu hususların göz önünde bulundurulmasını isteriz.

Sayın Tezel diyalektoloji malzemesi olarak yayınlanan kitaplardaki bilmeceleri bibliyografyasına katmamış. Biz, iyimser bir görüşle bilerek katmadığını sanıyoruz. Ama bir dergideki 5 bulmacayı bibliyografyaya alırken içinde, ayrı ayrı sayfalarda da olsa 40 - 50 bilmece (mesel) bulunduran eserlerin de alınması gerekmez miydi? Bu tip eserleri biz de almadık (Caferoğlu'nun, Salahattin Olcay'ın vb. nın).

Tamamlayıcı bibliyografya:

A — İl adına göre çıkan bilmece kitapları,

1 — Erzurum Bilmeceleri, Lütfullah Sami Akalın. İstanbul 1954.

Karaözü Köyü Dügünlerinde Kına Gecesi (*)

— III —

Yazan: Kemal İŞİKOĞLU

Dügün törenleri bölge - şehir ve kasaba kasaba, hatta bu köy çeşitli özellikler taşır. Hattâ bu özellikler köyler arasında hariz olarak göze çarpar. Her yerde değişik gösteren töre (âdet) ve çeşitlilik çağrılan türkülerde de bellidir. Karaözü çevresinin "Kına türküsü" gerek güfte ve gerekse bestesi bakımından çok orjinaldir.

Bu güzel türküyü söylemeden önce, Karaözüdeki evlenme törelerinden biraz da olsa söz etmek yerinde olur.

Türküsünü okuyacağımız "Kına Gecesine gelinceye kadar, başlangıçtan, yani nişan (yuvakulu olma)'dan düğüne kadar daha birsürü töre vardır. Bunlar sırasıyla:

(*) 1 ci yazı X. cilt, 200 No. ve mart 1966 T.li sayımızın 4015 ci, 2 ci yazı da aynı cildin 216 No. ve Temmuz 1967 T.li sayımızın 4459 cu sayfasında çıkmıştır.

2 — Samsun Bilmeceleri, Yılmaz Elmas. Samsun 1961.

B — İl ve ilçelere ait folklor kitapları,
1 — Ankara Budun Bilgisi, Hamit Köşay. Ankara 1935.

2 — Balıkesir Halkiyatı, İ. Hakkı Akay. Balıkesir 1942.

3 — Şebinkarahisar ve Civarı, Coğrafya, Tarih, Kültür, Folklor, Hasan Tahsin Okutan, Giresun 1949.

4 — Urfa Folklorundan bir demet, Mithat Atakurt. Ankara 1951.

5 — Gaziantep Folkloru, Ferruh Arsunar. İstanbul 1962.

6 — Ayıp, Aziz Elmas. Kayseri 1968. (Bu eserde, Sivas'ın Hafik ilçesinin Yalıncağ köyünün folkloru yer almaktadır).

C — Çeşitli bilmece kitapları:

1 — Seçilmiş 1001 bilmece, Ferhat Sıltacı (haz.). İstanbul 1960.

2 — Bilmeceler, Şaban Sunar (der.). İstanbul 1962.

(Bellî kişiler tarafından manzum hale getirilen bilmeceleri almadık).

Ç — Basılmamış Etütler:

1 — Bilmece, Şaşırtmaca ve Tekerlemeler, Mustafa Salman (der.). Türk Dil Kurumu kitablığı, Etüt no. 102. (Savaştepe bucağı Karacalar köyünden).

Düğün Gezme (Görücülük) Söz kesilip kahve içilmeye denir. İşte bugün nişan şerbeti içilir. Karşılıklı oğlan evi ile kız evi sini gönderir. Sinide nişan hediyesi, şeker, üzüm, fıstık, iç çamaşırı, mendil, çorap.. vb. hafif eşya vardır. Nişan tepsisinin gönderilmesinden sonra oğlan evinden kız evine yapılmış kına gönderilir.

Köy çocukları düğün gezme işini kendilerine göre ritmik bir hâle getirmişlerdir. İki kız çocuğu, karşı karşıya geçer, ellerini birbirine vura vura düğün türküsünü söylerler.

Oyun şöyledir: Kız çocuğunun biri oğlan evini, diğer taraf ta kız evini temsil eder. Oyuncu kızlar ikiye ayrılır. O iki söyleyici kız türküyü söyler, öbür oyuncu kızlar da aynı tekerlemeyi ellerini birbirine vurarak tekrar ederler.

Türkü şöyledir:

2 — Bilmeceler, İhsan Ozanoğlu. Türk Dil Kurumu Kitablığı, Etüt no. 154.

3 — Harput Ağzı, Bahattin Ögel. Türk Dil Kurumu Kitablığı, Etüt no. 38.

(Bu eseri, bilmeceleri "tanımamacalar" başlığı altında topladığı için adını duyurmak amacıyla aldık).

D — Dergilerdeki Yayınlar:

1 — Kastamonu ve havalisi bilmeceleri, Nasih Güngör, Ilgaz (Kastamonu Halkevi) dergisi, 1938, s. 3.

2 — Bilmece, Bahri Doğanay. Gaziantep Kültür dergisi, 10 Mayıs 1965, s. 89.

3 — Gölpazarı Bilmeceleri, Doç. Dr. Şükür Elçin. Türk Kültürü Araştırmaları. Yıl II, 1965. Sayı 1 - 2, s. 68 - 160.

4 — Tapmaca - Tappaca (Bilmece - Bulmaca), Hasan Kartarı. Karseli dergisi 1967, s. 31 - 32, 35 - 36.

(1) Naki Tezel, Türk Halk Bilmeceleri. Ankara 1969.

(2) Hamamizade İhsan, Bilmeceler. İstanbul 1930, s. III - VI.

(3) Naki Tezel, a, g, e, s. VII.

(4) Naki Tezel, a, g, e, s. VII.

(5) Cahit Öztelli, Erzurum Bilmeceleri (tenkit), Türk Folklor Araştırmaları, c. 3, s. 982 - 83.

(6) Naki Tezel, a, g, e, s. IV.

Oğlan başı :
Kızınıza da çorap aldım yolladım,
Düğür düğür sen bilin düğür.

Kız Başı :
Ona da eşek ayağı diyorlar,
Almaz ol sarmaz ol.

Oğlan Başı :
Kızınıza da sokakçı diyorlar,
Düğür düğür, sen bilin düğür,

Kız Başı :
Oğlunuza da çift sürmez diyorlar,
Almaz ol sarmaz ol, gözün kör olsun.

Oğlan Başı :
Kızınıza da ev süpürmez diyorlar
Düğür düğür sen bilin düğür.

Kız Başı :
Oğlunuza da çobancı diyorlar,
Almaz ol, sarmaz ol, gözün kör olsun.

Oğlan Başı :
Kızınıza da kab yıkamaz diyorlar,
Almaz olak, sarmaz olak.
Kızınıza da gecelik aldım yolladım.
Düğür, düğür,
Etme düğür, düğür sen bilin düğür.

Kız Başı :
Ona da hacılar karası diyorlar,
Almaz olun sarmaz olun.

Oğlan Başı :
Kızınıza da beşli aldım yolladım
Etme düğür sen bilin düğür.

Kız Başı :
Ona da eşek nalı diyorlar,
Almaz olun, sarmaz olun.

Oğlan Başı :
Kızınıza da pazen aldım yolladım,
Düğür, düğür, etme düğür, sen bilin düğür.

Kız Başı :
Ona da eşek derisi diyorlar,
Almaz ol, sarmaz ol, gözünüz kör olsun.

Oğlan Başı :
Kızınıza da papuç aldım yolladım,
Düğür, düğür, sen bilin düğür.

Kız Başı :
Oğlunuza da okumaz diyorlar,
Almaz olun, sarmaz olun, gözünüz kör olsun.

NIKÂH, DÜĞÜN ve ESVAP KESME GÜNÜ :

Düğün başlamadan önce iki aile; düğün ve "esvap" kesimi gününü tesbit eder. Düğün hazırlıklarına başlanır. Geline erkek evi tarafından yapılacak gelinlik kız tara-

fından beğenilir, buna "esvap" kesimi denir.

Daha sonra her iki taraf, düğün için yakınlarını (akraba, komşu ve dostlarını) davet etmek için "Okucu" tutulur. Okucu ile beraber bir de kadın köyü dolaşır. Kadının elinde bir heybe vardır. Heybenin içinde kuru üzüm akide şekeri ve kaysı kurusu vardır. Davetlilerin evlerine varılır, heybedeki şekerden ev sahiplerine verilir. Okucu oğlan başındansa, oğlan evine ekme pişirmeye buyuracaksınız denir. Ev sahibi de Allah hayırlı eylesin der. Okucu darısı çocuklarına der ve o evden ayrılır.

Asıl düğün üç gün devam eder. Meselâ; salı gündüzü yemekli davetler gecesi yine yemekli davetler ve kına gecesi çarşamba günü gelin indirme Güveyi koyma (zıfâ).

DÜĞÜN ALAYI ve SALAVATÇI :

Biz şimdi düğünün, gövde ve ana dallarını bırakıp; bir dalı olan daha çok ilğimizi o yöne meyillendiren taraflarına eğilelim. Oğlan evinden sini ile beraber kına alınır, bayraklarla beraber, kız evine yollanmak için düğün alayı yola koyulur: Düğün alayı biraz ilerledikten sonra; düğünün selavatçısı, düğüne selavat vermek için düğün alayından üç adım ileri sıçrar ve şu selavatı söyler :

Eveli Ali, ahır Ali pirimiz Hacıbektaşlı veli
Verelim Peygambere selavat

Düğün alayı hep bir ağızdan;
Sallia'â resuluna Muhammet.

Diye cevap verir. Selavatçıbaşı tekrar başlar :

Sıra sıra söğütler, birbirini öğütler
Düğüne gelin koç yiğitler
Verelim Peygambere selavat.

Yine düğün alayı tamamlar :
Sallia'â resuluna Muhammet.

Ve selavatçı ile düğün alayının karşılıklı deyişleri 2 ci yazımızda geniş şekilde verdiğimiz gibi devam eder.

KINA GECESİ :

Oğlan ve kız evi olmak üzere, her iki evde de hazırlıklar yaparlar.

Oğlan evinde kına gecesi: Oğlan evinde bir miktar kına hazırlanır, kız evine gönderilir. Bu geceye çokluk kadınlar katılır. İhtiyar ve olgun insanlar, gündüzkü yemek davetine geldiklerinden gece, sadece "hayırlı olsun" diye beş - on dakikalık bir

ziyarette bulunurlar. Bir kahve çay - sigara içip düğün evini terkederler.

Kız evinde kına gecesi : Düğün alayının başında kaynana olduğu halde kız evine gelirler. Bütün kadınlar kız evinde kına gecesinin olacağı evde yerlerini aldıktan sonra; Oğlan evinden gelen kadınlara eziyet vermek için kız evindeki kadınların kuvvetli ve gözü açık olan birisine erkek elbisesi giydirirler. Bu erkek elbisesi giyen kadına "buhur" denir. Oğlan evinden gelen kınacı kadınlar yerlerini alır almaz; buhur gizlendiği yerden çıkar, oğlan başından olan kadınlara eziyet eder. (öper, ısırır, cimdikler v.s..) Yukarıda da işaret ettiğim gibi buhurun vazifesi az da olsa kadınları kısa bir müddet için eğlendirmektedir.

Kına yakmak için önce kına türküsünü söylerler, Yukarıda da belirtildiği gibi, bölge, şehir, kasaba ve hatta köy köy değişen kına türküsü bizim köyde şöyle söylenir :

Şimdi gelir kınacılar
Kızanam kınan kutlu olsun.
Ağzın bal gibi tatlı olsun
Tuz kabını tuzsuz koyan
Koca evleri ıssız koyan
Anasını kızsız koyan
Kızanam kınan kutlu olsun.
Orada dirliğin tatlı olsun

*

Karşıda keven kurusu,
Dibinde keklük sürüsü,
Bu da ölünün yarısı,
Kızanam kınan kutlu olsun,
Orada dirliğin tatlı olsun.

*

Büyük evde orta direk,
Yanar koyulanı, koyulanı yürek,
Bu kıza bir ana gerek,
Kızanam kınan kutlu olsun.
Ağzın bal gibi tatlı olsun.

*

Çattılar ocak taşını,
Kurdular düğün işini,
Çağırın gelsin kardeşini
Kızanam kınan kutlu olsun,
Orada dirliğin tatlı olsun.

*

Sandık içinde latası,
Kâğıt içinde kınası,
Hanı bunun özanası

Kızanam kınan kutlu olsun.
Ağzın bal gibi tatlı olsun.

*

İşte geldim gidiyorum,
Silayı terk ediyorum.
Su çektiğim parkaçlar,
Annem babam hep yoldaşlar
Kızanam kınan kutlu olsun.
Ağzın bal gibi tatlı olsun.

*

İşte geldim gidiyorum.
Silayı terk ediyorum.
Anne kızın çok mu ydu,
Bir kız sana yük müydü,
Koca köyün içinde,
Hiç mi isterin yokidi,
İşte geldim gidiyorum.
Silayı terk ediyorum.

*

Ekinleri sarı sarı,
Koyunları sürü sürü,
Elin eskittiği yarı,
Mevlam bana kuleyledi
Kapılara kuleyledi.
İşte geldim gidiyorum.
Silayı terk ediyorum.
Kızanam kınan kutlu olsun.
Orada dirliğin tatlı olsun.

Kınacı kadınlar "Kızanası"nı söyleyerek geline kına yakarlar. Kına şöyle yakılır. Kına türküsünü söyleyen kadınlar kendi yönleri ile gelinin yönünü kıblaya döndürüp, öne doğru yol alırlar, kına türküsü biraz ilerledikten sonra, kınacı kadınlar halka olur ve gelini halkanın içine konan iki yastığın üzerine otururlar. Kınacı kadın; Allah hayırlı eylesin, diye söyler ve kınayı gelinin başında sağdan sola doğru, üç defa çevirir. Orada bulunan kadınlar hep bir ağızdan; Allah hayırlı eylesin, derler. Kınacı kadın tekrar Allah hayırlı etsin demiyenin ağzı kasılsın, der. Ezü besmele çeken kınacı kadın gelinin önce sağ elinin ortasına, sonra boynuna, daha sonra sağ ayağının baş parmağına sürer. Kınacı kadın gelinin yüzünden, gelin de kınacıların elinden öper.

Oğlan evinden gelen çerez gelinin başından, kınacı kadınların üzerine serpilir. Yere dökülen çerezleri tophyan kınacı kadınlar, darısı çocuklarımıza değsin diye çerezleri evlenme çağı gelen kız ve erkeklerle yedirirler.

Erzurum Mânileri

- I -

Derleven : Ümran TANALP

A benim bahdi yârim
Gönülde tahdi yârim
Yüzünde göz izi var
Sene kim bahdi yârim

Ag terliğin biçdiğim
Legenden su içdiğim
Yüzbin igid içinde
Eliminen seçdiğim

Ah koyun meler gelir
Dağları deler gelir
Nazlı yârin gohusi
Dağlar ardından gelir

Ahşam aralar beni
Fıtıl yaralar beni
Yarsız dösşege girsem
Dösşek paralar beni

Al çuham hışır mışır
Deryada gum gaynaşır
Dışarda sesin olsam
Evde dilim dolaşır

Alma addım deriye
Gız cıhdi penceriye
Gız Allahın verseren
Al beni içeriye

Altın tasın kenari
İçine gırdım nari
Küsdürdüm yola vurdum
Gaytan bıyıklı yâri

Saçımda siyahım var
Bülbül gibi ahım var
Göz gördi gönül sevdi
Benim ne günahım var

Ag terliğin gefesler
Göynüm seni hevesler
Senin gibi yosmayi
İgid göynünde bes'ler

Ah goyun guzusuna
Gan gaynar bazısına
Ne diyim ne ağliyim
Alnımın yazısına

Ahşam arada galdı
Fıtıl yarada galdı
Gara gözli sevdüğüm
Bülmem nerede galdı

Al çuhamın hasını
Kim açar yahasını
Bir ananın üç oğlu
Seçtim aldım hasını

Alma addım az galdı
Gamış biçdim saz galdı
Merag etme sevdüğüm
Gavuşmiya az galdı

Altın taş altın kıldan
Severem cani dilden
Çoh severem ben seni
Gorharam el dilinden

Anamın gızıyidim
Sandıhda beziyidim
Galdırdı beni atdı
Sanki el gızıyidim

Arasa atdım teşdi
Aras bulandı geşdi
Emim oğlu muhannet
Benim de vahdım geşdi

Ata binesim geldi
Çaya inesim geldi
Kömür gözli yarımı
Gene göresim geldi

Ay puşular puşular
El degmeden hışılar
Yeddi yıldır severem
Bu yıl duydu gomşular

Aynayı aldım bahdım
Üstüne altın tahdım
Duyan maşallah desin
Ben murad aldım gahdım

Bir meni söylesene
Göynümi eylesene
Ben çoh meni bülürem
Garşılığın versene

Böğün Cuma günüdür
Yüküm arpa unudur
Çihim bahim yollara
Yâr geleceğ günüdür

Anam anam öz anam
Kebab anam köz anam
El ağlar yalan ağlar
Gene ağlar öz anam

Arası ayırdılar
Gumuni gayırdılar
Benim ne vahdımıdi
Anamdan ayırdılar

Ata binmiş gidiyor
Ata neler ediyor
Onbeşliye gız verme
Bırahıp ta gidiyor

Puşi saçah sevdüğüm
Nere gaçah sevdüğüm
Gelen ayın başında
Bir iş açah sevdüğüm

Ayna atdım çayıra
Şevhi vurdı bayıra
Eşiden amin desin
İşim döndi heyire

Meni meniye açar
Meniden galdım naçar
Gırılacak gollarım
Yarsız yorgani açar

Geddim arpa biçmiye
Egildim su içmiye
Dediler yârin gelir
Ganad aldım uçmiya

Bu dağlar olmasaydı
Çiçeği solmasaydı
Ölüm Allahın emri
Ayrılık olmasaydı

Cami yapdım daş gerek
Penceresi beş gerek
Allahım dövlet vermiş
Galdırmiya baş gerek

ARAŞTIRMALARI

Cami yapdım degirmi
Penceresi igirmi
Sen orda dur ben burda
Bize yazılı değil mi

Camiler arındayam
Melehleryurdundayam
El ga'dırım yavaya
Ben murad üstündeyem

Çaya yendim çağlaram
Yâri gördüm ağlaram
Yâri ısıtma dutmuş
Ben ısıtma bağlaram

Çelmececm çehtir oğlan
Boyun görçehdir oğlan
Senin basdıgın yerler
Elvan çiçehtir oğlan

Çorabın ağına bah
Destele bağına bah
Her ben ahlan gelende
Erzurum dağına bah

Bu dağlar meze dağlar
Çiçagi teze dağlar
Dutaydım yâr elinden
Gezeydim sizi dağlar

Cami yapdım ben yapdım
Penceresine gen yapdım
Dallandı budahlandı
Kölgesinde ben yatdım

Camiin mezini yoh
İçinin düzeni yoh
Güzel bir ev yaptırdım
İçinde gezeni yoh

Camiin ardi member
Hazreti Ali gember
Ver benim muradımı
Yüzi nurli peygamber

Çaya yendim daşı yoh
Yüzüh buldum gaşı yoh
Havada durna gördüm
Benim gibi eşi yoh

Çelmececm kilidi
Üsdüni toz büürüdi
Sene meyil vereli
Civan ömrüm çürüdi

Çorabın dasteledim
Derdinden hesteledim
Sen bir el oğlyıdım
Ben seni dost eyledim

Erzurum al yorgani
Al değil şal yorgani
Töhdüğüm ecel teri
Al üsdümden yorgani

Erzurum heceleri
Gız bağlar peçeleri
O gaş o göz sende var
Öldürür neçeleri

Ezem gızı sen misen ?
Hıyar soyım yer misen ?
Yadlar gelmiş götürir
Sen bene giyar mısan ?

Galadan yendim düze
Su bağladım nergize
Yeddi yıl seveda çehdim
Elâ gözli bir gıza

Gapiya fener geldi
Ahlıma neler geldi
Yaşım küçüh yazım çoh
Başıma neler geldi

Gara goyun meleme
Sesin gider âleme
Goyun seni keserem
Guzum deyip meleme

Gaynar gazan olmuşam
Candan bezer olmuşam
Guş dili bülmezidim
Mehdup yazar olmuşam

Erzurum aldır bunun
Meyvası kaldır bunun
Anası yoh ağliya
Bacısı laldır bunun

Erzurum Mehlebaşı
Tükân tükana garşı
Yârimi esker etdi
Kor olacah yüzbaşı

İkimiz eze gızı
Sen goyun ol ben guzi
Çıhah dağlar başına
Söyliyek derdimizi

Galadan yendim ancah
Elimde demir sancah
Ne gız oldum ne gelin
Ateşe yandım ancah

Kurun üstüne külek
Ah etdi zalım yürek
Her derde derd demirdim
Buna dayanmir yürek

Gara goyun gaç goyun
Gel bu gedi aş oyun
Memelerin dolanda
Çobana yahlaş goyun

Gaynar gazan daşmaz mi
Yol gedihden aşmaz mi
Ağlama kömür gözlüm
Ayrılen gavuşmaz mi

Gelme bişdigi yerde
Bişip daşdigi yerde
Güzel çirkin aranmaz
Gönül düşdüğü yerde

Gel benim hacı babam
Başımın taci babam
Eller geldi götüre
Sen bene aci babam

Gel benim has gardaşım
Elinde fes gardaşım
Geldiler götürmiye
Gapiyi bas gardaşım

Gerenfil eker misen ?
Balınan şeker misen ?
Dünyada ettigini
Ahretde çeker misen ?

Gerenfil özlerizden
Doymadım sözlerinizden
Büleydim ayrılık var
Öpeydım gözlerizden

Giderem gidişimdir
Dönemem dönüşümdür
Eğil ki bir yol öpim
Belki son görüşümdür

Göyde yıldız sayılmaz
Çift yumurta soyulmaz
Sevda saçan gızları
Sevmeyinen doyulmaz

Çorum Halayı

Yazan Mustafa SUCUOĞLU

— Atalım mı arkadaşlar? — Atalım...
— Ne atalım? — Nâra...
— Kime? — Herkes sevdiğine.
— Hey... hey..

Altı tane selvi boylu koçyiğit, bir hizada ortaya çıkarak, sağ ellerini kalplerine bastırıp selâm verirler. Yukarıdaki karşılıklı konuşmayı yaparak, nârayı basarlar. Hey...hey...

Heybetli duruşlarında yiğitlik, mertlik, gözlerinde sevgi vardır. Davul-zurna çalmaya başlar. Civanlar ağır ağır bükülerek aza zemetle yerlere diz vururlar. İşte ÇORUM HALAYI başladı.

Name de, name yazdırdım
Sokuya amman aman,
Her gelen geçen
Okuya amman.

Kızlar şaraba düşmüş
Eğilin amman aman
Erkekler Irakıya
Doğrulun aman.

Eğilin de Sunalar
Eğilin amman aman
Doğrulun da Efeler
Doğrulun aman.

ÇORUM HALAYI'nı davul - zurna çalmaya başlayınca her hakiki Çorum'lu heyecana gelir, ezeleri (âzaları) seğrimeye başlar, dudaklar kıpırdar, ayaklar hareket eder. Oynayanlar seyredenler artık tek vücut olmuşlardır. Bir heyecan kasırgası içerisinde ÇORUM HALAYI'nı sonuna kadar birlikté götürürler.

ÇORUM HALAYI'nın öyküsü : Askerlik çağına geçmiş delikanlıların kur'aları çıkmış, yarın bir meçhula yolculuk var. "Gidip gelmemek var, gelipte görmemek var." Anaların, bacıların, yavukluların yürekleri yarı. Askerlik bu, sekiz - on sene sürebiliyor. Serde Yemen'e gitmek te var, silaya dönmek te.

İşte böyle bir yolculuğa çıkmadan önce sevenler sevenler son defa eğleniyorlar. Arkadaşlar birbirleriyle kucaklaşıyorlar, vedalaşıyorlar, gidenler kalanlara sevdiklerini emanet ediyorlar.

Analar, bacılar, yavuklular bundan böyle yaşlı gözlerle tozlu yollara bakarak, dudaklarında ezgiler "Asker ağam gelse, yarelerim iyi olur" diyerek gidenlerin sağlı-

cakla dönmeleri için dua edeceklerdir. Kim bilir belki de "dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur".

Ozan Abdullah Ercan ÇORUM HALAYI'nı aşağıdaki mısralarla dile getiriyor.:

Davul tokmak vursun, zurna üflensin
Her kime hey, herkes sevdiğine hey...
Bakışlar süzülün, boylar süslensin
Her kime hey: herkes sevdiğine hey...

*
Temiz bir su gibi, düzülün halay
Şöyle bir açılıp büzülün halay
Gönülden gönüle süzülün halay
Her kime hey, herkes sevdiğine hey...

*
Oynak olsun sazın telleri gibi,
Hafif olsun seher yelleri gibi,
Kıvrak olsun yosma belleri gibi,
Her kime hey, herkes sevdiğine hey...

*
Ayak bir, gönül bir, eller bir ahenk
Yardan gelmiş işli çevreler renk renk
Heybetiniz yarı tanrılara denk
Her kime hey, herkes sevdiğine hey...

*
Kımızlar içilmiş gözler kor sandım
Şamanlar meydana dönüyor sandım
Ergenekondan ses geliyor sandım
Her kime hey, herkes sevdiğine hey...

*
Ercan der: Kılıçlar şimdilik kında
Koçakları seyrek yarın akında
Yiğitlik, güzellik halay safında
Her kime hey, herkes sevdiğine hev...

ÇORUM HALAYI'nın oynanışı : ÇORUM HALAYI üç bölüm olarak oynanır:

- 1 — Ağır lama (Ağır)
- 2 — Kürt halayı (Biraz hızlı)
- 3 — Hoplatma (Daha hızlı)

1 — Atılan naralardan sonra altı kişi oldukları yerde müziğe uygun hafif hafif iki yana salınarak çökmeğe başlarlar ve hep birden önce sol sonra sağ dizlerini yere vururlar. Vücudun belden yukarı kısmı dik durur, hareketler vakurdur. Diz vuruşları bir kaç defa tekrarlanır. Başta oynayan oyuncu, cömelik durumunda tempoya uygun olarak, yürüyüp karşısına geldiği her arkadaşıyla kucaklaşır. Sona varınca hep birden ağır ağır doğrulurlar. Baş oyuncu tek-

ARAŞTIRMALARI

rar ekibin baş tarafına geçer.

Kucaklaşma figürü ayakta da yapılır. Müzik onlara yol gösterir, zurnanın işaretleriyle hep birden hey... hey... diye bağırırlar.

İkinci bölüme geçerken mendiller omuzlara atılır, oyuncular birerli kolda, eller omuz hizasından yukarı kaldırılmış vaziyette davul - zurnanın Çorum'un meşhur türkü "Anam anam"ın ara namesi olan çifte telli çalmasıyla parmaklar şıklatılarak, önce ileri doğru sonra geriye doğru oynanarak gidip gelinir. Daha sonra da hep birden içe doğru dönülerek saf sıklaştırılır.

2 — Kürt halayı : Müzik temposu biraz daha hızlanmıştır. Hep birden sağ ayak uçları hafif öne doğru vurulur, geri çekilir. Sonra sol ayakla da aynı şeyler tekrarlanır. Daha sonra altı sayılı yürüyüş figürüne geçilir.

Karşıda kürt evleri elmasım hey...
Yayılr develeeri hele yandım
Oturmuş inek sağar elmasım hey
Terliyor memeleri hele yandım
Diley diley oda mı yalan
Ben seni seviyom bu da mı yalan

Baş oyuncu bu defa da ayakta baştan sona kadar tempoya uygun şekilde ayaklarını karşısına geldiği arkadaşının ayak uçlarına değdirecek şekilde bütün oyuncularını dolaşarak, hatırlarını soruyormuşçasına fügür yapar. Son oyuncuya gelince işaret verir başa doğru yürürken bütün oyuncular ikiye bölünür. Tek ayak üzerinde sekiler havaya sıçranıp hep birden sağ, sol diz vurulup, kalkılır. Bu hareket üç defa tekrarlanır. Oyuncular tekrar saf haline geçerler, üçüncü bölüme hazırlık başlar.

3 — Hoplatma : Bu bölüme başlarken altı kişi birbirlerine yapışmışçasına yaklaşırlar, eller kenetlenir ve aşağı doğru sarkıtılır. Omuzlar ve vücut müziğe uygun olarak titretilir ve hey... hey... diye naralar atılır.

Sandık üstünde sandık
Tez sevdiğim tez usandık
Yandırdık meyil verdik
Seni bir adam sandık

Tempo daha çok hızlanmıştır, altı sayılı ile ayaklar hareket eder. 1 — Sağ ayak hafifçe kaldırılır, yere basar. 2 — Sol ayak yanına getirilir. 3 — Sağ ayak tekrar yere basarken. 4 — Sol ayak dizden ileri doğru

fırlatılır. 5 — Sol ayak yere basarken. 6 — Sağ ayak dizden kırık sol ayağa doğru savrulur. Bu figür böylece devam eder. Baş oyuncu arkadaşlarından ayrılarak beş kişinin karşısında mendilini dizlerinin altından geçirmek suretiyle tek başına gösterilerde bulunur; Sonra en sonrakı oyuncunun yerini alarak onu baş taraftaki kenden yerine geçirir. Bu figür arkadaşlar arasında eşitlik prensibine uyulduğu yanısırdır. Daha sonra herkes kendi yerini alır. Altı kişi el ele tutuşmuş vaziyette havaya sıçrayıp suratle yere sol - sağ dizlerini vurup kalkarlar. Müzik temposu uymamakla beraber bu figürlerden ÇORUM HALAYI'nın halay ve zeybek oyunu karışımı bir durum arz ettiği görülmektedir. Oyun ağırlaşır, delikanlılar saf halinde ellerini gergin olarak birbirlerinin omuzlarına atarlar ve hep birden cepheye doğru ayaklar dizlerden ileri fırlatılarak müziğin temposuna uygun şekilde yürürler.

Hep birden zıplayıp durunca seyredenleri selâmlamış olurlar. Bu şekilde bir kaç yöne gidilip gelinir. Daha sonra geri geri gelerek baş oyuncunun işaretleriyle hey... diye bağırarak oldukları yerde dururlar. Oyun da bitmiş olur.

Çorum Halayı oynayan Çorumlular

Felek

Derleyen : Mehmet SÜRMELİ

Vaktiyle zengin bir ağanın bir de ailesi varmış. Ağa, hizmetkâr tutup çalıştırmış. Herkesin hayran olduğu yaşantıya sahipmiş. Yıllar sonra zenginliğini kaybetmiş. Köy halkı üzerindeki nüfuzu da azalmış.

Bir gün evinin ocak başında hanımıyla oturuyormuş. Yanlarına hizmetçileri gelmiş oturmuş. Ağa içini çekerek :

— Ah Felek, demiş.

Hizmetçi hemen Ağaya dönerek :

— Sana birşey mi oldu, bir yanlış iş mi yaptık Ağa ?

— Sen ne yapacaksın öğlum. Ne yaptıysa Felek yaptı bana.

İki gün sonra hizmetçi Ağanın hanımına diyor ki :

— Yenge, dağarcığımı ekmek doldur, bana ver.

Hizmetçinin nereye gideceğini ne yenge soruyor,

ne de kendisi söylüyor. Dağarcığını alıp yola koyuluyor. Kurduğu hayal, Feleği bulup ağasının hakkını alacak. Köy ilçe kent dolaşıp duruyor. Günlerden bir gün bir ilçeye varıp bir kahveye gidiyor. Kahvede yanındaki maşada oturan birisi çay dağıtan garsona dönerek :

— Felek, şu garip adama bir çay ver.

Garson da (Felek) hizmetçiye çayı getiriyor. Hizmetçi durmadan çay içiyor ve hem de seviniyor. İçinden diyor ki: "Yarabbi, şükür Feleği buldum". Vakit geç. Kahvede oturanlar evlerine gidiyorlar. Hiç kimse kalmıyor. Yalnız Hizmetçi ile Felek kalıyor. Felek diyor :

— Konağın verse konağına buyur. Yoksa buyur ben misafir edeyim.

Hizmetçi kalkıyor. Kahvenin kapısını içeriden kilitliyor. Anahtarı cebine koyuyor. Garsonun yakasına yapıyor :

— Ulan Felek! Tez Ağanın hakkını ver.

Felek şaşkına dönüyor.

— Kardeşim sen nasıl adamsın. Ne Ağası, ne hakkı, ben birşey bilmiyorum.

Hizmetçi sopayı atıyor. Feleği dolandıra dolandıra dövüyor. Felek ne kadar yemin ediyorsa fayda etmiyor. Hizmetçi Ağasının hakkını istiyor. Felek bakıyor, bu beni öldürecek, bir kurnazlık düşünüyor :

— Dur Ağanın hakkını vereyim, diyor.

— Ver bakalım.

Kahveden dışarı çıkıyorlar. Herkes yatmış. Yar-

gece olmuş. Felek:

— Bana bak hemşerim, diyor. Karşıda üç kavak var. Birinci değil, ikinci değil, üçüncünün dibinde ağanın hakkı. İşte sana kazma, kürek. Git, kaz çıkar.

Hizmetçi gidiyor. Felek ise Kahveye girip kapıyı kilitliyor. Masaları, sandalyeleri kapının arkasına yığıyor. Yatıyor. Fakat uykusu gelmiyor. Kırklarına, morartılarına baktıkça ağlıyacak oluyor ağrıdan, sızıldan. Hayret ediyor bu nasıl işti, nasıl belâydı diye.

Biraz sonra bakıyor, kapı vuruluyor. Feleğin korkusu çoğalıyor.

— Hemşeri, ben kapıyı açmam, yatmışım, diyor.

— Yahu Felek bana ya bir heybe, ya da bir çuval ver.

— Git başka yerden al.

— Vallahi, Billahi bir şey yapmıyacağım. Allah bir bildiğin gibi inan bana. Bir çuval veya bir heybe alacağım.

Felek kalkıp kapının arkasından masayı, sandalyeyi kaldırıp yerine koyup kapıyı aralıyor ve bir heybe veriyor. Felek kapı aralığında bakıyor ki hizmetçi çabuk çabuk gidiyor. Kapının önünde biraz bekliyor. Düşünüyor: "Yahu, ben rüya mı görüyorum. Böyle ne oluyor". Az sonra hizmetçi heybeyi zorla getiriyor. Felek heybeye bakıyor ki hakikaten altın dolu. İkisi de o gece kahvede yatıyorlar. Felek korkusundan heybedeki altına yan bile bakamıyor. Hizmetçi kendi kendine der ki: "Bu bir hırsız. Ağanın hakkını çalmış. Buna biraz versem iyi olur amma, kimin hak-

kını kime vereyim. Bu altınlar Ağamın".

Sabah olur. Kahveden ayrılır. Düşer yola. Günlerce yol aldıktan sonra ağasının köyüne varır. E-ve gelince ağasıyla, yengesini ocağın başında bulur.

— Oğlum, hayrola, nerele gittin, nerede kaldın. Zorla getirdiğin heybe ne dolu?

Hizmetçi heybeyi ağanın önüne bırakır.

— Ağa! Feleği bulup, hakkını almak benim vazifemdi. Şimdi Ağalık ta senin vazifen.

Ağa gözlerine inanamaz

altınları görünce. Altının birazını da hizmetçiye verir. Hizmetçi vedalaşır, kendi köyüne döner. Ağa yengeye döner :

— Biz bunu kaçmış biliyorduk. Aylardır yoktu. Hangi söze uydu gitti. Evimizde de hülüslü çalışırdı. Sonunda o da taksimattan kismetini aldı.

Dünyada ne sadıkane insanlar varmış. Herkes böyle tertemiz kalpli olsa yaşamak çok iyi ve zevkli, kolay olur. Allah ocağına bağışlasın.

(Erzurum'un Narmon Yöresinden derlenmiştir.)

TÜRKİYE GARANTİ BANKASI A.Ş.

KURULUŞU : 1946

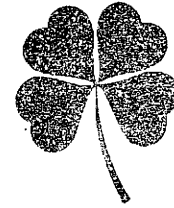
Sermayesi : 40.000.000

Sür'at, Kolaylık, Emniyet

YURT İÇİNDE 115 ŞUBE

TASARRUF
MEVDUATINDA

İstanbul'un en mutena semti
Harbiye'de tam konforlu Apart-
man Daireleri ve Zengin para
ikramiyeleri

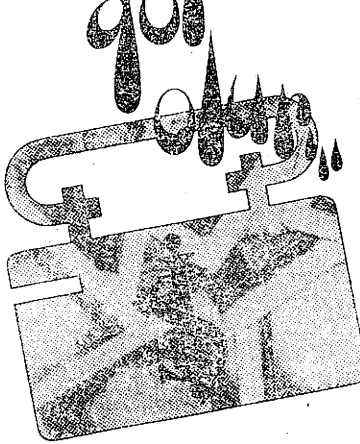

GARANTİ BANKASI

Paranızın, İşinizin, İstikbalinizin
Garantisidir.

(Folklor : 3)

damıyla
damıyla
damıyla

TÜRKİYE İŞ BANKASI

paranızın... istikbalinizin emniyetidir

Derlemeler :

Arpaçay Atasözleri

7024

Derleyen : Saim TAŞDEMİR

- 1 — Acın amanı, tokun imanı olmazmış,
2 — Acı acıya, su sancıya iyi gelir.
3 — Aç ile çıplak kudurgan olur.
4 — Ağlaya ağlaya cennete gidinceye kadar güle güle cehenneme git.
5 — Ağlayanın malı gülene hayır getirmez.
6 — Ana hakkı Tanrı hakkıdır.
7 — Anlayana sivrisinek saz, anlamayana davul zurna az.
8 — Ata "yaşın kaç?" demişler, "arпасı bilir" demiş.
9 — Atına, binince aman, inince saman ver.
10 — Bal tutan parmak yalar.
11 — Bildircimin beyliği arpa biçimine kadar.
12 — Bir kızı olanın bin derdi olur.
13 — Çok gülme, çok ağlarsın.
14 — Davulun sesi uzaktan hoş gelir.
15 — Deli deliyi görmese çomağı gizlemez.
16 — Deli dört yanını almış, akıllıya hasret canım.
17 — Deliye "deli" dersen deli, "akıllı" dersen akıllı olur.
18 — Deliye hergün bayramdır.
19 — Deve halvet olunca tilki beydir ki beydir.
20 — Deveye "boynun eğridir" demişler; deve "nerem düz ki" demiş.
21 — Dost dar günde belli olur.
22 — Döğüş, seyredene kolay gelir.
23 — El atına binen tez iner.
24 — Elin işteyken gözün oynaşta olmasın.
25 — Erkek kuşun yuvası olmaz.
26 — Eşeğin yükü ağır olmazsa ağır gider.
27 — Garip kuşun yuvası olmaz.
28 — Harmana giren porsuk dirseğe dayanır.
29 — Haydan gelen huya gider.
30 — Her adamın ipiyle kuyuya inilmez.
31 — Hiç yoktan köse (kısa) iyidir.
32 — Huyunu bilmediğin atın arkasına geçme.
33 — İki koçun başı bir kazanda kaynamaz.
34 — İki su bir ekmeğin yerine geçer.
35 — İki tımar bir alafın yerine geçer.

- 36 — Karının cenneti erkeğin ayağının altıdır.
37 — Kaşını yapayım derken gözünü dökme.
38 — Keçinin ölümü gelince çobanın değine sürünür.
39 — Keyfi saz olan kuyruğuyla oynar.
40 — Kızım sana diyorum, gelinim sen duy.
41 — Kızı kendi başına bırakırsan davulcuya varır.
42 — Kişinin avradı gezeğen olursa kızı da güleğen olur.
43 — Koçluk kuzu kozda iken belli olur.
44 — Komşu komşunun dayağıdır.
45 — Kork korkmazdan, utan utanmazdan.
46 — Koyunu koyun, keçiyi keçi ayağıyla asarlar.
47 — Kör köre lağ etmese canı çıkar.
48 — Kötü karının kedisi, iyi karının iti tavlı olur.
49 — Kötülükten uzak olan Allahına yakın olur.
50 — Küçük kalkar büyüğüne bakar.
51 — Lâl, dilinden anlayanla konuşur.
52 — Mal dediğin can yongasıdır.
53 — Mal dediğin el kiridir, yıkanırnsan gider.
54 — Malı çok olanın kolu uzun olur.
55 — Malını kaşıkla yığıp kepçeyle dağıtma.
56 — Oynaşa umutlu olan ersiz kalır.
57 — Sabahın şerri akşamın hayrından iyidir.
58 — Saçı uzun olanın aklı kısa olur.
59 — Yağmurdan kurtuldum, doluya düştüm.
60 — Yara yeniyeken sızısı az olur.
61 — Yaş kesen, baş kesen, ummasın avcı, ille balıkçı.
62 — Yiğit bindiği attan belli olur.
63 — Yiğit yiğidi gözünden tanıır.
64 — Yuvayı dişî kuş yapar.

Kelimeler :

- alaf : yem
halvet : boş, sessiz
koz : ahırda kuzular için yapılan yer
lağ : alay etme
tavlı : bakımlı.

Şiddetli baş ağrılarına karşı

OPON
KULLANINIZ

OPON, baş, diş, adale, sinir, lumbago, romatizma ağrılarını teskin eder
OPON, bayanların muayyen zamanlardaki sancularında faydalıdır
OPON, günde 6 tablet alınabilir

(Yeni Ajans : 405 - 4)

Yayın organları hakkında bilgi sağlar . Eskiz ve program hazırlar
Objektif tavsiyelerde bulunur . Tespit edilen programlar titizlikle yürütülür.

Cağaloğlu, Türkocağı Cad. no 1, kat. 3
Telefon: 27 66 00 - 27 66 01, İstanbul

(Basım : 61141 - 5)

Yıllık aboneli : 15,
altı aylık aboneli : 7,5
liradır.
Yurd dışı senelik abone :
\$ 3. 5 1

TÜRK FOLKLOR
ARAŞTIRMALARI

Basılmıyan yazılar istenince geri gönderilir
Dizgi ve baskı :
HALK MATBAASI
İstanbul

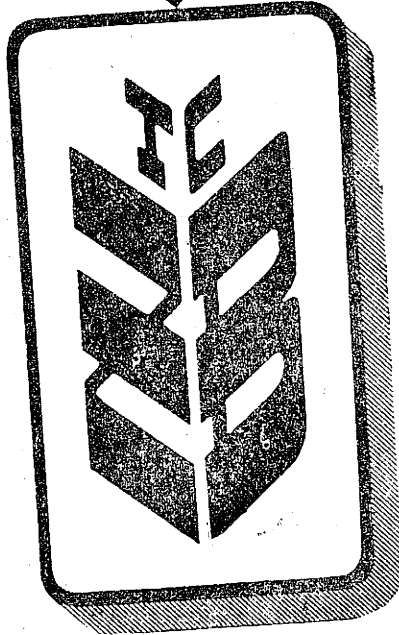
Sahibi ve Genel Yayın Müdürü : **İHSAN HİNÇER**
Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden Sorumlu Yönetmen :

BORA HİNÇER

Mektup ve havale için adres : Posta Kutusu : 46, Aksaray — İstanbul. Tel. : 22 49 74

TÜRK FOLKLOR (= HALKBİLGİSİ) DERNEĞİ'NİN YAYIN ORGANIDIR

tasarruflarınızı
değerlendirmek için
size
yol gösterecek ışık

HER YERDE HER ZAMAN
T.C.ZİRAAT BANKASI
olacaktır

TÜRK FOLKLOR ARAŞTIRMALARI

ŞUBAT 1970

İÇİNDEKİLER:

Behçet K. Çağlar, Şahsiyeti ve Hayatı	Ord. Prof. Dr. Sadi İRMAK
Behçet Kemal'in Hayatı ve Eserleri	Av. Fikret CAĞLAR
Bir Çağlar'ımız Vardı, Çağladı Gitti	Eflâatun Cem GÜNEY
Kendini Kültür Yaratusına Veren Şair	Ord. Prof. Dr. Hilmi Z. ÜLKEN
Behçet Kemal	Cihat BABAN
Behçet K. Çağlar'a Ait Anılarım	Ibrahim Zeki BURDURLU
Çağlar'ın Ardından	Bora HİNÇER
Çağlar Usta da Gitti	Nejat BİRDOĞAN
Folklorun Aynasında Türk İnsanı	Behçet Kemal CAĞLAR
Sen de Yaz Dediler	Bacı DAMACI
B. Kemal Çağlar İçin	Aydın OY
Halkovleri Müfettişi Çağlar	Mehmet Hilmi GÜB

BEHCET KEMAL'I SEVENLEBEN RİCA

SAYI: 247

KURUŞ: 125

İSTANBUL'DA AYDA BİR DEFA ÇIKAR HALK KÜLTÜRÜ DERGİSİ